„Az ég borult. Most minden front beáll”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
IX. ÉVFOLYAM 1998. 19. (273.) SZÁM — OKTÓBER 10.

ára 1500 lej

V. Kedei Zoltán festménye

- Nagy Gáspár versei
- Egyed Emese: Mesék
- VISSZA A FORRÁSOKHOZ 7 — Szilágyi István: Az időlétra fokain
- Szőcs István: A Tárgyak világnézete
- Lászlóffy Csaba elbeszélése
- Kukorelly Endre: Rom
- SERÉNY MÚMIA

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Félrevert kultúrák

Ősz van, verik a diót, kongat a kollégium, kongatnak repedt fazékkal a kikiáltók. Jöjjetek s nézzétek. Nem a harangot verik félre. Ugyanis mit ér a múlt agymosott népeknek, nemzedékeknek itt, ahol a "történelmiség" hol megtartó erő, hol további véres civakodást okozó vírusnak bizonyult, s gyógyítására, levezetéseként, a kátyúból való kivezetés gyanánt már mindkét véglettel megpróbálkoztak, elméletben és gyakorlatban is: múltcentrikus őrjöngővé vagy feladásra, feloldódásra fogható, kapható zsibbadttá tenni őket, egyenként és egyetemlegesen. Egyiknél nagyszájúan "nem, nem soháztak", másiknál eljátszották iszkolás közben a "nici o brazdá"-t. Valahol a (mai) képen is látható (lelki) eredménnyel. Mit érjen tehát a múlt egy olyan elit ösztökélése alatt, mely egyiknél sürgősen és "globálizációsan" nemzettelenítni szeretne, másiknak demonstrálja, hogy bármikor olyan múltat talál és tálal, amilyent csak szeretne!? Ám ha az utolsó ingó és ingatlan relikviák, múltdarabok, udvarházak, várak, kastélyok, könyvtárak, levéltárak, nagy múltú és kismúltú műhelyek, kollégiumok, iskolák pusztulását vesszük vizsgálat alá, lassan megértjük, hogy egyik oldalról az üres zsebre hivatkoznak, másikról a közönyre. Szóval az erdélyi magyar múlt restaurálását, mentését, tűzoltását, babusgatását aligha várhatjuk bárkitől, mert itt a határon túl rekedt anyaország sincs messzebb, mint az érzelmileg és ténylegesen Bukarest-centrikus fővesztő főrész, amelyik most bizonyítja önmaga előtt is éppen nagy-nagy hazafiságát. Saját múltjának utolsó romocskái előtt. Ahogy azokkal bánik. Cantacuzinóra és egyéb "szent" fejedelmeikre annyit hivatkoznak, mint mi a Báthoriakra, Bethlenekre, de a Cantacuzino-palotából s szerte egyebekből szép ügyesen "Fast food", hot-dog árulda s egyéb trattoria válik észrevétlenül. Jó esetben. Ha barnabőrű magán-jövő építők nem hordják szét kunyhó vagy bidonville-paloták alapanyagául. Az anyag, nyilván, nem vész el, csak átalakul, ugyebár. A sokat emlegetett 48-48 után az utolsó védőkre robbantott magas Déva várát is szekerenként adta el a "telket" ügyesen megvásárló asszonyság, s a múlt század végén oszlott csak szét mindörökre Zrínyi Miklós sok szempontból "szentséges" könyvtárának állaga, mert a "szegény" osztrák-magyar államnak nem volt pénze a kikiáltási árra egy legeslegutolsó árverésen. Hazaárulda ez bizony. A piac Verecke óta, ha nem Decebál óta kágéestés! Láthatnák magas ablakukból a tisztelt parlamentek és futás közben az egymáshoz annyi egyéb ügyben menesztett parlamenterek. Mert jól van jól, szegénység itt, szegénység ott, lopnak itt és lopnak ott, a (történelmi) éj leple alatt, vagy már fényes nappal is — de ahol maga az ország, maga az állam "viszonyul" így — a kétszáznegyvenedik órában is — a múlt utolsó piskóta vagy szárazkenyér darabkáihoz, ott már az jut az ember eszébe, hogy őseink (viszonylag) becsületes, betűvetést még távolról sem interneteskedő színten tudó állapotban máig eltartó utakat, hidakat, tisztesség-határokat, boltíveket produkáltak. Meg némi írott anyagot, melytől most is boldog borzongás fut át néha megtört gerinceinken. De ki rázta le a fáról ezt az éretlen, esetlen, középszer-színtársulatot, általános örökséül egy olyan múlt-kincs-pátosz sorozatnak, mely úgy viselkedik most, mint majmok a jelképek romvárosában, s bár van hülye-király szerep s van furfangos-paraszt szerep, de mindenki már csak a markába nyomott piszkos-büdös bankókötegig lát, előre s hátra. Kiútként a (be)súgólyukat keresi. Pedig a következő gongütés már villámcsapás is lehet.

OLVASÓINK FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

PÁLL LAJOS
A Szamos fölött

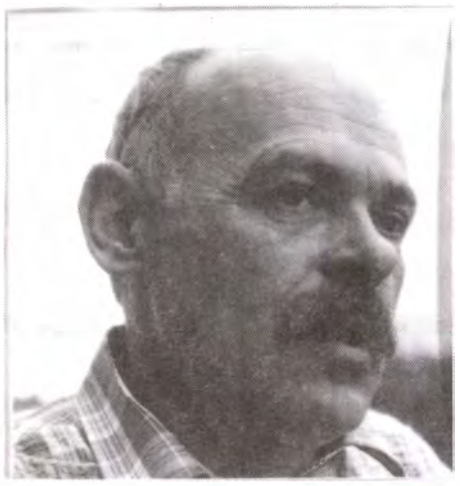

A Szamoson túl Szilágyi Pista
varjas kertje nekem üzemel,
Gázsó már egyszer mind teleszórta,
jácintos-szemérmetlenséggel.

Szép a reggel, a varjak csak rengnek.
Mákony illata a vizek fölött,
oktalan józanság, az erénynek
urat szolgálni, mit kiröhög.

A tegnapi bor átláthatatlan
alvadt gyűrű-vád poharamban,
nagy fintor lesz ettől vidulni.

Lehet bár míves szépszavú kényszer,
tetemrehívni lehet elégszer,
ítéletünk mért salamoni.

LÁSZLÓFFY ALADÁR
Szabadságlevél

Szilágyi Istvánnak

...És kinézek a vonatablakon.
A miénk jön. Már régesrég tudom.
Egymást ébresztő álmos katonák.
Hát eddig volt, ha volt, a szabadság.

Az ég borult. Most minden front beáll
és élni kezd az eddigi halál.
Mozi vagy álom volt? vagy háború?
Mi hívattuk be magunk, s szomorú
de tényleg számíthatott ránk a hon
az állóharcban s egyéb pontokon.
Most hatvan évre még bevonulunk,
hogy jól teljék helikonos korunk.

Hiányzik nekünk az a pár fanyar
dühökkel áldott s oldott Donkanyar.
Népfelkelők és egyéb vén bakák,
kik nem egy ilyet virrasztottak át.

Mert ébren vagy, még szólni se muszáj,
hogy meddig élj és addig hova állj.
Megérkezünk. Már régesrég tudott.
Mi törtük ki a vagonablakot.

Komám,

ha már így szólítjuk egymást közel két évtizede jóban, de leginkább rosszban, mert hát az utóbbiból valahogy mindig több jutott nekünk — én úgy vélem, mi már semmit nem tudunk fölhozni a mentségünkre, hanem ha azt, hogy kibírtuk egymást. Nem szeretem én a Te hatvankodásodat, mert pimaszul emlékeztetsz múló időmre, talán méginkább, mint egy ötéves hulla. Nekrológot s köszöntőt írni így hát egyaránt ramaty dolog, tudod Te a saját gyakorlatodból. Amikor végre, hosszas huzavonát követően megállapodtunk Veled abban, hogy semmi közöd ahhoz az oldalhoz, amelyen köszöntünk (mennyivel könnyebb dolgunk lesz a temetéseden — már aki megéri!), Te holmi vaskos-zaftos malacságokat kértél fejedre, de most valahogy nem öl a humorizálás, a Péter Apa temetését követően. De az is lehet, hogy az egészet alattomosan tartogatom az elkövetkező, egymás boszszantásában letöltendő évekre, mely idő alatt én bizonnyal leszokom káros szenvedélyeimről, nem kis idegenergia-befektetéssel az alkohol és a dohányzás tekintetében; a szépnemről való lemondás az idő múltával lényegesen könnyebb leend, s akkor aztán bátran elmondhatom nemcsak azt, hogy "nekem ehhez kicsi a fizetésem" (amit annyira komálsz!), hanem hogy "nekem családom van", ha nemi huncutkodásra kerül sor. Ekkor, és csakis ekkor dúsulni és szőkülni kezd a hajad, amit nemigen szeretnék, mert már igen-igen megszoktalak így, ahogy vagy. Hát csak azt kívánom: ne változzunk, mert az már semmiképpen sem lehet a javunkra. Mostanra ennyi. A borodat viszont megiszom a hetvenediken is, mert az azt jelenti, hogy még élünk. Élek. Már ahogyan hagysz!

Isten s a lap éltessen!

MÓZES ATTILA

Az óbester

Az alkalom s a fenti cím maga magát kínálja az ezredvégi októberben.

Csak oda kell pillantani, ahol ezt az embert vitte az útja, végig az évtizedeken, ilyen-olyan bozótokon át, eszmeinek nevezett dzsungelháborúk jól rejtett csapdái között, csak tizenhetedik érzékkel sejthető taposóaknák fölött — s mindjárt illő komolysággal szemlélhetjük a mindeme mostohaságok ellenére is jobbnál jobb pipázásainak nyomait, a gondok között itt-ott feledett kávéscsészéinek félig telt szomorúságát, elhagyatottságát.

Óbestert füstöl, azt tömködi az esztendők során tudományos alapossággal "kiszívott" pipájába — az erős is, menten gyomorszájon vágja az embert, gondolom; kellően s kellemesen s férfiasan büdös, na meg aztán: jó a neve is; márpedig tudjuk, név nélkül semmi sem ér semmit.

Még az irodalomban sem.

Boldog ember — sejtem, amikor ezt olvassa, engem elküld az édes-bús francba —, szóval olyan boldog, amilyen csak egy katona lehet; mert miközben dohányzik, s ez Nála tapasztalatom vagy inkább gyanakvásom szerint napi huszonnégy órát vesz igénybe, valamiféle rítusnak is a részvevőjévé válik, afféle történelmi személyiséggé, mint amilyeneket régi kő- vagy olajnyomatokon látni szívmelengető erdélyi házakban, netán szilágysági borospincékben.

Dolmányt képzel maga elé az ember, görbe kardot, tollas süveget, piros csizmát, melynek nyomát mindig hóval lepi be a tél, dali pár "disznólábat" — meg se lepődném, ha Szilágyi István egy reggel ezekkel fölszerelkezve lépne be a szerkesztőségbe, és attól kezdve vitézeknek szólítana bennünket.

Mindezt csak azért mondnom, mert tudom, hogy szereti a történelmet — de nem ezt —, s nem rossz tudni azt sem, hogy többnyire mogorván-hallgatagon, de néha kurjongatva, ugyanazon seregben rúgtatunk vagy éppen talpalunk.

Sokszor gyatrának nevezhető hétköznapokban és kellékek között az sem hagyható szó nélkül, hogy bolhaszar-betűi tanúsága szerint meg van győződve arról: nemcsak az az idő történelem, ami mögöttünk tekerőzik porban-pocsolyában, hanem az is, ami kedvesen, illegőn vagy szemforgató jóindulattal vár ránk.

Nem árt, ha csőre töltve a golyóstoll, kibiztosítva az írógép, s nem alusznak naphosszat a hétalvók.

Mert — ahogy Ő szokta megjegyezni derűs elismeréssel —: van baj elég.

Mondhatja, mert tudja.

És tudja — mert tudni akarja.

És hatvanéves.

De hát: hány éves legyen egy óbester?!

KIRÁLY LÁSZLÓ

Iparkodj, Pista!

Látom, nekirugaszkodtál. Valahogy zavart, hogy egyik-másik barátod — köztük jómagam is, ha nem tekinted tolakodásnak — immár javában "hetvenkedünk". Igyekeztél hát és gyorsan betöltöd Te is a — no hiszen, még nem hetvenet, csupán hatvanat, dehát "sic itur ad astra" — mondották az egykori dákok megerőszakolói, majd pedig boldogítói. És okosan mondották, hiszen a hátralevő évtizedekben egyre közelebb kerülünk a csillagokhoz, míg végül oda nem jutunk.

De addig — még van. Egyeseknek több, másoknak kevesebb, szerencsére nem tudjuk, kinek mennyi. Tudunk azonban valamit. Ragaszkodni azokhoz, akikhez tartozunk. Nemcsak szeretteinkhez — barátainkhoz is. Barátainkhoz — érdekes módon — a mi szakmánkban nem azért elsősorban, mert tehetségesek, vagy éppenséggel híján vannak vele, így kiválóságunk jobban érvényesül mellettük. Barátainkhoz azért ragaszkodunk — amiért mindenki más. Mert jó velük beszélgetni, jó vállvetve fogni valamihez, jó megosztani velük gondunkat-bajunkat és felvállalni az övék ránk eső részét. Én se azért ragaszkodon Hozzád, kedves Pityók, mert nagyszerű író vagy. Két remekművedért, a *Kő hull apadó kútba*, valamint az *Agancsbozót* című regényeidért nem kedvellek különösen, inkább irigyellek. Őszintén szólva, ha eszembe jutsz, mindig arra gondolok, hogy a társaságodban a legjobb a világon — hallgatni. Ha gondolkodik az ember valamin, nem szakítod félbe — legfennebb pipára gyújtasz. Ha kérdek valamit, lehetőleg kurtán válaszolsz, bár nem barátságtalanul.

Kívánom Neked, hogy hetedik évtizeded se változtasson fecsegővé. Magamnak pedig, hogy minél többet olvashassak Tőled — és minél többet hallgathassak — Veled. Éltessen Isten jó erőben-egészségben!

FODORÚR

Hálaadó sorok egy istenhívő szerkesztőhöz

Kedden többször vetted a szádra Isten nevét, mint annak előtte, a hétfői napon. Ez fájt. A könnycseppet, mely a hétfői napért szemem sarkában megjelent, nem vetted észre. Ez is fájt. Szerdán javult a helyzet valamicskét, óránként egyszer megjelent köztünk a Fentvaló, a harangzúgás ugyan elmaradt, dünnyögtél egy-két vaskosat, de semmit sem hallottunk a szádból kicsüngő pipa miatt. Könyörögtem, esdekelve kértem: vezesd be a közös reggeli fohászt a Helikon imaházban. Nem akartad. Viszont a gomolygó pipafüst áhítatában több szólamban köhécsel a szerkesztőbizottság, ez a mi közös imánk, az Úr dicsőségére vészeltük át a hétfői napot, s talán a keddit is, szerdán már új bársonynadrágban végzed a ceremóniát, ez a te hétköznapi reverendád, s mily szépen hangzik szádból a mennyekbe küldött fohász, persze huncut vagy, te, eszemadta, hiszen jól tudod, hogy a menny a földre költözött, Isten mindig közöttünk van, fogja a kezed, te is fogod az övét, időnként a keblére hajtod őszülő fejed, no, no, mondja az Atya, az ilyesmit nem szeressük, megmondom az őszintét, Mózes pironkodik odakint, aztán nem bírja tovább, s kellemdús vihogása betölti a szobát, Király magában mondja az imát, K. Jakab otthonról üzeni, hogy imád, Sigmond két kézre fogja az aortáját s buzgón mondja a rossz híreket órákon át, oly szép ez így, oly megnyugtató, csak a csütörtök ne jönne sohase, amikor bajadér táncban libbennek körülötted a piaci kofák, először a pipád érkezik, utána a sztori, Nagy Marit nem érdekli az eset, ő a fürdőkádból egyenesen a computerbe ugrik, s ott zsolozsmázza a mindennapit, s te, komám, akit bátyuskának szólít egy nyugdíjas aggastyán, édes kis dohányszálacskákkal permetezed a számítógépeket továbbra is, s amíg a téboly nem vicsorít lelked arculatán, a Helikonnál mondjad nap mint nap az áldást. S ha október 10-én összedőlnének benned a kártyalapok, semmi baj, Rákossy a hátára vesz és elballag veled szépen, közben Ali bácsi mutatja nekünk az utat, neki már többször megsúgták, hogy hol lakik Isten. Légy te az utolsó, akinek ajtót nyitnak odafent.

SIGMOND ISTVÁN

NAGY GÁSPÁR VERSEI

Merőleges álom

"Az állomáson, mely meszelt parányi,
Kuncz Aladár fogad és Kosztolányi."
(Dsida Jenő: A pántos kapukon túl)

Hatalmas állomás az éjfél
van még néhány perc
befuthat mindegyik vonat
éppen Dsidával társalogtunk
de nem hallottam már a hangomat
mert hordárok jöttek kiabáltak
salakhegyek nyomták a vállam
ő zihálva mondta de tisztán érthetően
hol is vagyunk és melyik hegytetőn
ahonnan messzire látni
nemsokkal halálunk előtt
öreg aligmúlt harmincévesek
a karácsonyéji boldogságra
angyalkaszaboltan és merőlegesen
már túl a ***Psalmuson*** *vonatzajon*
a várakozó fiúknak vajon
mit rajzolunk az állomás falára?

(1980)

Példázatok

Belecsiszol a kőbe egy halvány villámot.
A villám egymillió évig átfúrja magát a kövön.
A kőbe befúzhető már a kenderfonál.
A kenderfonál tekerhető lesz a kő nyakára.

A kőre lenéz a madár.
A madár lezuhintja a fölös magot.
A mag a kenderfonál tövén a kő méhébe jut.
Megfogan ott és a kő megszüli a hegyet.

A hegy csupa kő csupa kender csupa madár.
Az ember a kövek termékenységén ámul.
Az Isten tudja és bólint.
Vizet küld és elborítja a kövek házát.

A ház úszni fog.
És eljut valameddig.
Valameddig élnek a kövek.
De a mag örökké.

(1991)

Tizennégy áprilisi sor

Jékely Zoltán emlékének,
aki Szent György napján született

Odakint fújhat forró böjti szél
de már mindent zöldre satíroz a tavasz
és belül is súgja: remélj remélj
bár megropogtat az átmenetiség s ravasz
szólamokba szédült fényes árulás
kínhalál feltámadás: Jézus és Júdás
egyazon szívbe itt könnyen belefér

mert a szabadságot mindig megkísérti
a rabság s van aki ismét megkísérli
az áldozatot ha életével is játszik
példaként mindig ott feszül tavasszal
fecskék hatalmas hídja Afrikáig
hogy remélj remélj — szíved majd megérti
ha nyarak emléke is élni marasztal.

Jegyezvén szalmaszállal

-...mindig és mindig:
bűnökben édesült, iramult napok
habjaiban fuldokló emberek,
egy szalmaszállal, tudjátok-e?
talán a menthetetlent mentitek.

-...kívül és belül:
poklosan örvényült, háborult világ,
de a remény sohasem meghaló,
ha minden utolsó szalmaszál
ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!

Lüktetés a hullaházban

Szívünk van, agyunk és hajunk.
Szerelmek, ezer vágy. Millió bajunk.
Lótetem. Zörgő Európa-váz. Halott anyánk.
A Boldogasszony egy szava. És por valánk.

Átlőtt mezek. Vak délutánok; zárva!
A vér erei simák. Szívemig fut árva
vonat. Európán nyögve-keresztül tolat.
Kibontja füstjét villanykoszból a vonat.

Igék. Tell Vilmos alpesi süvegben
céloz. A nyíl megáll sültalma köretben.
Szavak. Hóra mosolyog és odafagy
néhány mosoly. Pofontól zúduló lavina vagy.

Via, Fejérvárra menő hadi... Törvény,
mint paradicsomi tavakban az örvény.
Egyszer még feldob mielőtt lehúz;
"Hiúzszakértő" leszek és aztán hiúz!

Itt lüktetünk most még mostohán.
Lehet, hogy almavirágzásunk korán
jött; járt-kelt a temetők alatt,
a +— időben hatalmas lift haladt.

Álom, téli kertnézőkkel

Álmomban itt jártak valóban
itt topogtak a havas kerti úton
de szinte könnyű nyári öltözetben
kabátot sálat sapkát feledve
mint akik csak beugrottak hozzám
téli kertnézőnek
rigóetetőnek
fagyaratónak
lelkes hószüretelőnek
víg éneket mondó újévköszöntőnek.

Melyik égtájról jöttek?
ha jöttek miért siettek?
kezük melege
fagyos cseresznyetörzsön
itt éltek-e ezen a Földön?

Mert nem esett nem olvadt azóta
nyomukat nézegetném a hóba'
de nincs semmi lábforma bélyeg
lehet arasznyit fölötte léptek.

És ének is volt
gyönyörű ének:
dúdoltam velük
hogy véget ne érjen.

De véget ért!
szememből törlöm az álmot.
A háborult világból
mentem a kert-világot!

Kabay Béla felvételei

SZŐCS ISTVÁN

A tárgyak világnézete

Az egyik legtöbbet sulykolt tétele a marxizmusnak ez volt: *a fejlődés legforradalmibb eleme a technika*. Vagyis, a technika fejlődése vonja maga után a változásokat a társadalomban, a politikában, sőt, a művelődésben is. És mindezeknek függvényében a szellemi teljesítményekben is — állították; lásd: "alépítmény határozza meg a felépítményt"... "a lét határozza meg a tudatot", és nem fordítva. Nyugodtan bevallhatjuk, nagyon sokan hittünk e tételben, és sokan hisznek még ma is, a különböző szocializmusoknak, főleg a "tudományos" szocializmusnak a gyakorlatban megesett, világtörténelmi méretű bukása után is.

Az ember akkor kezdett kételkedni igazán, amikor tapasztalta, hogy a szocialista országoknál az ipari fejlődésben sokkal mélyebbről startolt országok, mint Dél-Korea, Malájföld és mások, a termékek mennyisége és minősége terén sorra lekörözték a kommunista országokat.

Személyes tapasztalataim erre vonatkozólag nem lévén, nálam a technikai fejlődés varázserejébe vetett hitet egy Huxley tanulmány ingatta meg; nem idézem, sokszor megtettem már, lényege, hogy a legfontosabb ipari produktumok inkább tükrözik valamely korszak és társadalom mentalitását, erkölcsi érzületét és valóságos kultúráját, mint az ipar színvonalát és kapacitását.

Legfeltűnőbb e jelenség a fegyverek technológiájának területén. Az emberiség a mai napig is, mindég is, sokkal hatékonyabb fegyvereket ismert, mint amilyeneket tömeges méretekben használt, és — noha letagadhatatlanul annak is szerepe volt benne — ezt nemcsak a költségek határozták meg. Legalábbis az európai kultúrában. Ahogy megszületett egy hatékonyabb fegyver, azonnal jelentkeztek a tiltakozások az erkölcsi hatalmak, például a pápa és a lovagrendek irányából. Legelőször talán a célzó állványzatra szerelt íj és a kézív ellen (ez utóbbi egy hajító szerkezet volt); az európai mentalitás teljesen kiszorította a mérgezett nyilat a hadipiacról, utoljára talán a krími tatárok használták európai harctereken, a XVII. századig.

A XVII. század közepétől kezdve például hatékonyabb légfegyvereket tudtak előállítani, mint ma, de egyes uralkodók, pl. Napóleon halállal büntették a használatát (mármint az ellenség részéről; ha elfogták a légpuskást.) Később a gázfegyverek és az atombomba első felhasználásai után történt erkölcsi tiltakozás, és még manapság is, évtizedek óta tartó agymosásra van szükség, hogy elfogadtassák a nukleáris fegyverek elsőként való bevetésének gondolatát.

Ám nem erről van most lényegében szó, hanem arról, hogy amíg a legutóbbi időkig inkább az emberi mentalitás határozta meg a tárgyak, a termékek tulajdonságait, mint a techonológiai lehetőségek, utóbb, mintha a fordítottja történne. A világnézetek régente átszellemítették a tárgyi világot, ma viszont a tárgyak szellemtelenítik az életfelfogást.

Ám nehéz eldönteni, hogy maguk a tárgyak mívelik-e ezt mivelünk? Hiszen mint az előbbiekből is kitetszik, egyes tárgyak, eszközök, fegyverek elfogadtatásához előbb lelki-erkölcsi meggyőzés, előkészítés szükségeltetett.

A filozófusok ezt valahogy ilyenformán fogalmazzák meg: hatni kezd a tárgyak metafizikája; érvényesül a tárgyak bizonyos csoportjaiban meglévő lélekhiány. Elgondolkoztató azonban, hogy ez sem a műszaki termékek terén, hanem a művészetben merült fel először; a színészetben, a szobrászatban, majd az építészetben is. A legfőbb tünete: az iránycsere. A függőleges irány uralmát felváltotta a vízszintesé, helyesebben szólva, a talajszintes, vagy még inkább a padlószintes irány.

Már jó nehány évtizede sziszeg a kritika, azaz érzékenyebb, meszszibbre látó része, hogy milyen bántóan terjed a színpadon a hentergés divatja. Valaha általános szokás szerint a főalak a színpad egy magasított pontján jelent meg, ráirányított fénynyalábbal kiemelve. Aztán, talán a szavalóművészek kezdték, hamar leültek a színpad padlójára, majd el is feküdtek rajta. Felmegy a függöny, és az isteni primadonna nem berobban, hanem hanyatt fekve nyúlánkozik sokáig, vagy könyökre támaszkodva, percekig némán piszkálja az orrát. És végig az előadás során: a kulcsjelenetek nem a függőleges irányba terjednek ki.

Eleinte azt hittem, ez a divat a rendezők szervilizmusából fakad; a helybeli profán előkelőségnek akar kedvébe járni, annak, aki páholyból, tehát fentről tekint le az előadásra, akkor láthat többet, ha a színész vízszintesen terül ki előtte. Ezzel magyaráztam az aréna típusú színházak építésének divatját: hadd nézhessen mindenki fentről lefele a művészetre, ne kelljen föltekintenie rá. Később freudista alapon próbáltam értelmezni: a vélhetően szekszuális zavarokkal, például donjuani vándorimpotenciával küzdő művészek még azt is kerülik, hogy a nézők eszébe juttassák, létezik függőleges irány; pláne, hogy ez általában együtt jár a kötelezővé vált disznólkodásokkal, amelyek *a nézőt* voájőr-ré, *leselkedővé* fokozzák le.

Később értettem meg, másról van szó. A lélek — magasba törekszik. Ezért a lélektelenség programja: *nem ellenállni a lehúzó erőknek, kerülni még a magasba mutatást is*, a gravitáció mocsarában dagonyázni.

(Jellemző módon terjedt el ez az "irányzat" a színház után a tanügyi dramaturgiában is: az oktatót előbb leszállítják a dobogóról, széke a tanulókéval egy szintre kerül. Ahogy terjed a modernség, tanító-tanítvány lekuporodik, majd le is hever a padlóra, s a tanító, a tanár négykézláb mászkál közöttük.)

A szobrok is egyre alacsonyabb talapzatra kerülnek, aztán a hős talpa az utca szintjére támaszkodik; a logikus fejlemény: a szobor gödörbe kerül; lásd például a temesvári Dózsa szobrot, (amelynek persze más gyengéje is van.) Teljesen felesleges Maiollt vádolni azzal, hogy ő hívta volna elő ezt a divatot *A folyó* című fekvő szoboralakjával. Ő még a lélek szobrásza volt. Az a magyarázat sem teljesen helytálló, hogy minél magasabbra helyeznek egy szobrot, annál nehezebb a (látszat) rövidülési problémákat megoldani, s ez leleplezi a dilettánst... erre is van példa a közelünkben.

Az építészetben, sajátságos módon, első látásra másképpen ütközik ki ugyanez a jelenség. Még él a magasépületek divatja, (bár a *Szép újvilág*-ban a középületek már *monumentálisan alacsonyak*!) de az architektúra lényegét elrejtik. Az épület olyan, mint egy doboz, mintha a külső üvegfalak tartanák, odabent a tartó oszlopok — oszlopfők nélkül fúródnak át a födémen, mintha — nem is tartanának semmit.

Az atektonikusnak is nevezett építészeti irány divatja tulajdonképpen az oszlop elleni harccal, a függőleges irány szimbólumának lejáratásával kezdődött. Hány előadást hallhattunk, ahol a fölényes mosolyú esztéta leleplezte, hogy az úgynevezett történeti stílusok az eklektika díszes oszlopai nem is tartanak semmit; "nincsen funkciójuk".

Szerintük az nem funkció, hogy megkülönböztessék: az épület emberi lakóhely, vagy — állat óla? Igen; minek a kaptárnak és a hangyabolynak oszlop? Minek megkülönböztetni a valamilyen eszmét képviselő közhivatalt — az aktasilótól vagy a paragrafus-hombártól?

Ezek az építészek és esztétáik arról nem látszottak tudomást venni, hogy az épületek homlokzata elé emelt oszlop-párnak sosem volt tartó funkciója, hanem csak kultikus szerepe. A bibliai Salamon temploma előtt álló két oszlopnak még külön-külön neve is volt, és különbözött a színük is.

Az oszlopok ősе a sátor, a kunyhó, vagy akár a verem elé tűzött két karó, amelyre az értékesebb holmijaikat az érkezők felakaszthatták, jelezvén, hogy azok nem a porba, a sárba ledobni valók! És azért volt belőlük mindég kettő, jobb és baloldali, mert a kultúrában mindig különbséget kellett tenni valamely kettősség alapján: férfi és nő, vendég vagy odavalósi, rangbéli vagy alacsony személy között, és így tovább. Később a lovat kötötték, nem az ebet, ugyanilyen szabályok szerint a karóhoz.

A karóból oszlop lett, s oszlopot akár nádkötegből is lehetett állítani. A két oszlop tetejére áthidalás került: így jött létre eleinte zöld ágakból a boltív, amely — *nem tartott semmit*, a modern esztéták nagy bánatára, hanem át kellett alatta, nem is menni, hanem — vonulni. Ez volt az aranykapu, amely azt jelezte, hogy az érkező más erőmezőbe lép.

A második világháború után a városokban gyakran lehetett látni, hogy éppen e nagy okosok hatására, a bombakár érte épületeket úgy állítottak helyre, hogy leseperték róluk az oszlopokat, erkélyeket, a szecessziósokról a díszes ablakkereteket és homlokzati ékítményeket — és éppen olyanokká váltak ezek után, mint az ajkaiktól, orruktól megfosztott, megcsonkított emberi arcok; lehetetlen volt émelygés nélkül rájuk nézni.

Létezik ma a tárgyaknak egy csoportja, amely a lélektelenség, a lélekfosztás, vagy a hamis lélekpótlék sugárzó átjátszó-állomása. Például az eldobásra szánt tárgyaké, vagy például a tárolhatatlan képes magazinoké, amelyek már megjelenésükben a tömeget, a profánságot képviselik.

Amilyen lesújtó a *lehúzó* erők növekvő térhódítása, annyira vigasztal, hogy az ember is lázad már e tárgyak ellen. Nemcsak sznobizmus szüli a régi tárgyak gyűjtését, hanem a vonzódás a lélek iránt, amely őket megművelte. És lehet, hogy tévedek, de pozitív jelnek, lelki ellenállás jelének tartom, hogy például a gépkocsihasználatban divatba jöttek a terepjárók: akik igazán fel akarnak ma vágni, ilyent vesznek és nem robogó pamlagot, vagy száguldó éjjeli edényt.

Csak az az egy a lehangoló, hogy a lélek lázadása a nehézkedési erő ellen nem a művészetben jelentkezik, pedig neki van a legnagyobb adóssága e téren.

EGYED EMESE

Mesék

Gyökereket mosott dézsában. A pincében homokban szokták tartani ezeket, előbb át kell válogatni, mert van, amelyik megfonnyad, vagy meg is lágyul a szeszélyes teleken. Sápadt sárga sarjat is növesztett a legtöbbjük, ezeket le kellett egy késsel metszeni még a meghámozás előtt.

Nem vágott jól a kése, lassan haladt az előkészületekkel és a fenőkövet valahova eljátszották a szolgagyerekek; de nem akart feladni senkit. Zsályája volt még szárítva kis zacskóban, és a tűz sem szakadt le, mire összekészíthette a főzeléket. Még jó, hogy nem küldték a kikötőbe: a halárusok között szívesen időzött, de a sirályok rikoltozásától irtózott; volt valami emberi gonoszság a csatázó szemtelenségükben.

Eubolosz nem bánta volna, ha valamelyik hajóra eladhatja ráadásnak a kenyér és a viasszal teli tömlők mellé. Elő is hívta mindig, ha tehetősebb vendég tért be egy korsó italra. De az a lány, mint a nénjei; hamar kisomfordált, ha a szemébe néztek! Mintha éppen nem kívánkozott volna el a háztól, a megszokott világból.

A szöktetésnek csak hírét hallották ezen a tájékon: szégyen lett volna a családra nézve. De a lányok gyakran suttogtak arról, milyen lehet, mi lenne, ha; merre, milyen kendőben.

Nem lepleztek le. Azok a rémálmok a kutyákról, a leckéztető jelenetekről csak jóval később lettek büntetéssé; de akkor nem fosztották meg a várakozás, a találkozás lélekadó élményeitől; máig felfoghatatlan jele a gondviselésnek.

Láttad, hogyan szököm a fák közé, a víz partjára első negyedkor. Csak míg egy gyertya leégne. Csak míg a gyermek felsírna. Engedtél sóhajtásnyi időt!

Nem kényeztettél túl sok reménnyel, sem túlvilági boldogsággal; csak békéddel, a révbe érkezés elszakító-felszabadító érzésével árasztottál el; soha nem volt rá nagyobb szükségem.

Nem valaki mellé: a gondolkodás útjára hagytál lépni. Minek a szavak?, lombok szólnak a csöndben. Nem tudom, hogy kerültem a kertbe, a helyre pillanatok alatt rátaláltam.

Erre a helyre. És elvonulsz a holddal. A sötétben csak az álmok fia, és nézünk egymás szemébe, mint két fűzfa, mint két énünk a világ végén.

.....

Sok mindenre felhasználható a bernyéc, az újszülöttön azzal kötik át meg át a gyolcsot és a téli kendőt; azzal szorítják el mellük alatt az inget a patyolatos rendűek, ahogy a költő mondaná az asszonyok sokféle fajtáját. Gyapjúszálból szövik, előtte a fonalakat mindenféle levekben áztatják, úgy aztán a tarka fonalat szövőszéken alakítják ki a kívánt hosszúságra. Szélessége mintegy három ujjnyi; a hossza két singmásfél rőf.

Színes és tarka öv: egész családi történet lehet beleszőve. Erős, évtizedekig szolgál; egy embert is megtart, ha valaki nem bírja többé kiszabott útja terheit. Nem riasztóbb, mint bármelyik régi, bevált tartozéka a mindennapoknak.

Két szilvafát ültettünk emlékezetükre a kertben; azt mondotta a Mester, az a szokás az egész környéken, és nem kell lenézni, amiért ma érthetetlen; jó lesz követni.

Lant húrjai szóltak és befelé hangoztatott békítő ritmusok, amikor a metszett gyökerekre földet szórtunk, a tövekre vizet hordtunk három tele edénnyel is.

Az elültetéssel mi magunk foglalkoztunk. A Mester jövőre el akart jönni, hogy egybefonja a két oldalról összehajló ágakat. Csakhogy az egyik fa nem érte meg az aratás havát: valamit nem jól tettünk, engesztelni kellene tán az elköltözötteket? Vagy egyek voltak ők; és úgy is kell maradniuk, amíg ez az egy fa élni akar a lugas déli szögletében?

— Tudhatnád, Kleisz: a bokádat meg a derekadat; no, a mozgásod nézik, és nem a díszt a fejeden... Vagy nem is. A bőröd fényét nézik, a körömágyad színét, csuklód vonalát... Az is lehet, hogy ügyet sem vetnek rád; az ünnepély sok látványosságot ígér, nagy a menet és tarka; és bor is lesz, ha véget ér az áldozat.

— Hagyj már, ne nyaggass, nem először küldesz.

— ... Szép vagy te így is. Félelek az úttól: nem tágíthatnak mellőled a szolgák.

— De bezzeg, akin nincs koszorú, megvetik azt örökre... — te mondtad ezt valaha vagy nem? Vagy nem gondoltad komolyan?

— Jó-jó, hozom már, igazad van, nem jelenhetsz meg bárhogy. "Harmat fején és ékesebb a rózsa...". Csak betegek közelébe ne menj. És csak társnőid körében lássanak!

— Ne félts, anyám, szerencse kísér engem.

.....

(Rendezed a rádbízott írásokat és elszorul a szíved attól, hogy végleg bezártak a felbecsülhetetlen tudás jelsorai valami életidegen térbe. Fogadalmi szövegek és gyászversek között téblábolsz füstölgő mécseseddel és leginkább a szerzők kezét fognád... Azt sem tudod, él-e még közülük valaki.

Ábra vagy jeleik között, töredék verseikben: aranyozás a tekercs szélein, viaszpecsét! Festék a táblán.

Borsos Miklós rajza

Belefeledkezel leírt, átírt életük tekervényeibe, vágyakozol a vágyaikkal. Az életidő eltöltése...

Mi lesz veled? Nem fényesítesz kardot, pajzsot; a veszély idején sem! Köpenyed szétrágja a moly, és elhagy a családod is, mit keresel, javíthatatlan, elévült írások között? (Könnyebb lesz megjegyezni, mint elfelejteni azt a sok megtörtént vagy meg sem történt eseményt és okot!)

Honnan van erőd az újabb táblát kiemelni penészes porából; az újabb kőről a zuzmót is lefejteni?... Magát a nyelvet sem érted, ki mondja — neked, általad — kifogyhatatlanul az időben a sorsát? Ki vagy te, melyikük vagy te?

Nyelvem... mondja meséjét — olvasod a leszboszi táblán.)

Ánizs és kerti kömény. Egyéb nem is kell bele, abból is csak néhány szem. Gondolj kerti köményből font koszorúdra és az ánizs friss hajtására a szőlőskert szélén.

Írtam elégszer, hogy a mértéktelenség lesz a veszted: magadra vess, ha semmibe veszed atyai tanácsaimat. Magamról mit írhatnék? Nem bántanak látványosan rosszakaróim; és mindazok, akiket hozzám köt a vérségi kötelék vagy a szerződések valamely neme, tisztelettudóan viselkednek. Kissé talán túlságosan is: érzem ebből, hogy a véneknek kijáró *kirírő* viselkedés módjával élnek: pedig még van hajam is, és kezemfején két-három májfoltnál több nem éktelenkedik! De túlzás nélkül mondhatom, hogy emlékezetem nem hagy cserben, és ha lóra ülni nem is igen kívánok már jóideje, a gyöngédségem a régi, és jó erőben vagyok.

Szép padlót rakattam fürdőházamba. Bár még az is lehet, hogy a mesterek rámszabadítják az útonállókat; sokat időztek a kapumon belül, és elégedetlenek voltak a fizetséggel.

De visszatérve a bennünket közelebbről érintő dolgokra: az értelem egészben véve egynemű, a fehérben benne van a fekete és a feketében a fehér. Így aztán nem is élünk egymástól mérföldekre, még idősebb sem vagyok nálad.

De ha ódzkodol az utazás nyűgeitől, már aligha találkozunk. Élj szerencsésen.

LÁSZLÓ NOÉMI

Időcsaló

Úgy élek,
ahogy nem vagy itt.
Latolgatom az értelem
kevesbedő esélyeit.

Visellek:
hosszú, bő ruhát.
Ki szőtte tiszta éjjelen,
szándéktalan ki hagyta rád,

mikor leszel
szelíd gyerek,
időcsaló mikor leszek,
hogy sejtselek, ha érkezel,

fehér vizen,
testetlenül,
suhansz a lomha ég alatt,
egy pillantásod rámvetül.

Lepkeszárny

Léptek zaja, elhúz egy repülő.
Hullámot vet egy duzzadó Szamos.
Felcsillan ajkad, míg az est allatt
Szárnyra kelnek a zúgó bogarak.

Nő a hajam. Te összefogtad és
mint az enyém, kíváncsi volt szemed.
Varrok. Kezemben vezeted a tűt.
Álmod a szál, álmomban elvezet.

Járok, amerre jártál volna. Kék
füvek beszédét tanulom. Ahol
búvös ruháit teríti a hajnal,
emlékem a napra aggatom;

eltervezem, hogy egyszer megtalállak:
fehéren omlik arcomon hajad,
átlátszó ujjbegyedre lepke száll
s csak bámulom a tünde lepkeszárnyat.

LÁSZLÓFFY CSABA

Kétismeretlenes elbeszélés

— Már a második éjszakánkat töltöttük ébren a kisvárosi fogadóban, ha nem is talpon, de virrasztva téblábolva, mivel az a szánalmas alak egész éjjell sírt: vinnyogott, bőgött, nyöszörgött — mesélte színművész barátom, M. — Te se tudtál volna aludni tőle! — emelte meg kissé a hangját, mint aki a kívülálló ironikus kétkedését próbálja kivédeni előre, látva, hogy mosolyra áll a szám. — Gépelni, azt igen! Ahogy ismerlek, egész éjszaka.

Mielőtt beavatott volna a, lehet, csak félig igaz, vagy éppen kiszínezett történetbe, nekem először a *fogadó* szó régies hangulata ragadta meg a figyelmemet; ócska szállóra gondolt bizonyára (a mai körülményekhez nyilván jobban illett volna), de hát egyívásúak vagyunk, M. is Krúdyn nevelkedett. Krúdy a Margit-szigeti vendégszálló asztalánál vagy kopár szobájában írta volt jó néhány szívderítőmelengető elbeszélését, mégis mintha egy roskatag, elhagyatott temető árkában ülnénk vele együtt némelykor egy holdvilágos éjjelen.

— Nem szükséges az ördögöt festeni a falra, elhiheted nekem. — A manzárdszoba homályos szögletéből, mégis mintha valahonnan messziről jött volna a fakó hang. A következő pillanatban M. kezében hatalmas tálcán egyensúlyozott két hanyagul kiöblített vizespohár meg egy barna sörösüveg; még nem tudtam, hogy a félliteres egyenüvegben rum van. — Rég abban az életkorban vagyok én is, midőn az ember a hajdani történetek varázsa után kutat, szimatol, azokból az időkből való reinkarnációs élmények után, amikor nagyanyja még pendelyben ült a közferedőben, és nem bőgött fel büdös füstgázt eresztve ki a motor, hogy a következő percekben elgázolt bácsikák, nénik, matrózruhás, papírcsákós nebulók jajveszékelései vegyenek üldözőbe a közönyös kerekek alól. — Az első kortytól csuklani kezdtem. Ültömben előbb a mosogatóra nyílt kilátás (összetépett újságok tornyosultak rajta), majd a háztetőkre. Lassan sötétült felettünk az égbolt.

— A civilizációs véletleneknek nincsenek Erinnüszei. A rotációs gépeken felgyorsított hírveréstől legfeljebb frászt kapsz; de nem kapod vissza a hiányzó, a kiirtott bűntudatot.

M. szavai mind jobban eltávolítottak álomba ringató kedvencünktől. (Krúdy százéves történetei *egy másik élet*ből ihletődtek, *ahol minden megfordítva vagyon*... "Csak az álom igaz, az álom az egyetlen jó... Az élet tele van hazugságokkal, csalfaságokkal, míg az álmok sohasem hazudnak... Az álom a bölcsesség, az álom a könnyelműség..." és így tovább. Most mégsem érhettem be ennyicske "bölcsességgel.")

Annyit M. mindenesetre már elárult, hogy valamilyen karambol történt. Nem közönséges.

— Fogak, lágyékbőr-cafatok, állkapcsok csüngtek a motorféken — sorolta, lezserséget mímelve, a színművész úr. — A ruhafoszlányok már-már dekoratívvá tették az elgázolt ismeretlent... Két ismeretlenes "egyenlettel" állunk szemben, ne felejtsd — folytatta. — A másik ismeretlen férfi szállótársunk volt a fogadóban. Mennyivel könnyebb lenne *hálótársat* mondani. De hát épp miatta nem tudtunk aludni, hogy ott egye meg a fene!...

Most már nemcsak kíváncsi voltam a sztorira, a részletekre, de szinte hallani véltem az erőszakos bőgést, jajveszékelést, a nőies hisztériázást vagy panaszos hörgéseket.

*

— A fogfájás nyilallásai hagyján; de vannak tartós fájdalmak. Tompák, mint a szomorúság. Ez olyan volt — mondta jelentőségteljesen M., mint aki már nem izgul amiatt, hogy hallgatósága egy ízetlen, rosszul felmelegített történetet lát mindabban, amit ő átélt.

"Ezen a világon csak a handabandázásnak van sikere? Nem vagytok képesek kinyomozni egy nyavalyás esetet?! — fortyogott, a harmadik pohár fenekére nézve, K. Karcsi. — Azt mondják, színjózan. Az az ember lehet, hogy épp amiatt beteg, ha beteg."

Karcsit a Molière-bemutatón láthattad legutóbb mint "férjjelöltet". A valóságban jócskán túl van már — sokunkkal együtt persze — azon, amit a *Férjek iskolájá*ban nyílt színen mer deklamálni, hogy: "...esendő a test, de éber a fülem, / Szarvaktól, ha lehet, megóvom a fejem."

Hergeltük egymást, kornyikáltunk, idétlenkedtünk; őszintén szólva, az volt az érzésünk, hogy mind benne vagyunk a pácban. Tavaszi kiszállás volt; egy Shakespeare-vígjátékot játszottunk két este egymás után... Vagy nem is: egy szirupos bulvárdarabot! Bizonyisten, nem emlékszem rá már tisztán; nem manapság történt. — M. elnyomta az égő csikket, s új cigarettára gyújtott máris. Ahogy fogta, tömpe ujjait figyeltem. Az ilyenre mondják, hogy kosz remeg a körme alatt, gondoltam. — Fenét volt tavasszal. Egymásba bújva cidriztünk. Két vékony gyökérkar fogott át hátulról, amint zsibbadtan, nehéz fejjel az asztalra könyököltem. Hátranyúltam, megtapogattam combját az agyonmosott farmerban, s már tudtam, hogy Karola. (Akkoriban civilben néhány hónapig ő volt a párom.) Jesszusom, rémüldöztem, egy ilyen csontos, ízetlen, ráadásul dögfáradt testtel reggelig még meggémberedek!... A rendezőnk, a kis "gézengúz" — ez különben jól kijátszható poénnak kínálkozott — egy szonetten rágódott éjfél utánig; a vasárnapi hóról szólt, el is szavalta nekünk. Hogyne lett volna muris, amikor egész télen nem láttunk havat...

Az első éjszakán csak úgy céltalanul folyt a társalgás, még kártyánk se volt. Közben elfogyott a jó bor, és élceink egyre jobban összekeveredtek az áporodott savanyúkáposzta-szaggal meg a silány előadás dacára körülöttünk tébláboló, vegyülni vágyó nézősereg kancsali tekintetével. A közönség közönségesebb részéből maradnak vissza ezek rendszerint, akár a salak: mert unták az előadást, vagy éppen, mert kevésnek találták, s kíváncsiak a spontánabb jelenetekre. Vagyis ránk... Mi pedig mire a viccekből is kifogytunk (a kapott előleget fél óra alatt elvertük, egyesek a jövő havi házbérpénzüket is), a vendéglősnő kitaposott papucsban csoszogva savanyúbb ajándékbort szolgált fel. Akkor még nem éreztük magunk elég álmosnak; s nem jutott eszébe közülünk senkinek Hamlet atyjának szellemét emlegeteni. A fel-felnyögő hang, a zokogás még nem hatott ránk rendkívülien.

"A fölöttem lakó férfi zokog — jelentette ki Karcsi, fülbemászó baritonján. — Ma éjszaka senki sem megy lefeküdni. A vendégetek vagyok. Én, az árva."

Kuncogás és koccintások közepette hangosan fújta ki tüdejéből a levegőt; a tömény füstben nem volt nehéz megjátszania, hogy fuldokol — méghozzá az elérzékenyüléstől.

Fent, mintha méltányolták volna a mutatványt, másfél órányi csend következett. Aztán újra fojtott sírás, szortyogás, majd dacos jajongás; mire két ellágyult színészkollégánk ültében fölriadt.

Úgy hajnal felé, a salakos ajándékbortól elhülyítve, erőtlen, bágyadt vigyorral fejeztük ki hálánkat a vendégszálló tulajdonosának.

Másnap sétára indultunk. A lesüllyedni látszó házacskák között fejfájás kínzott. Tömbház szerencsére kevés volt; az ódon, hűvös kapualjakban meg-megállva bebekukkantottunk az udvarokba. Nyesett bokrok, felásott-gereblyézett kertecskék, virágosgruppok mindenütt.

Eszünkbe jutott, amit annyi évtizeden át belénksulykoltak ("az agyban, a karban az erő, amelynek intésére mint gép mozdul meg a tömeg" — akárki parancsolja is!), és szerény polgárházi zarándoklásaink némi riadalommal töltöttek el. Mint akik nem tudják, hogy holnap melyik oldalon kell (érdemes) állni, kis szórványélményünk úgy porladt szét máris, mint száraz aprósütemény a kezünk közt.

Este megint egy összetolt nagy asztalnál, mintha nem hatolt volna belénk eléggé — idejében — a kétely mérge. Így aztán az első, az előző éjszaka hőbörgéseit, röhécseléseit, műmámoros (félrészeg) mutatványait ismételgettük erőltetett együgyűséggel, mint valami ócska viccet.

"Nagy belejátszással csinálja" — sandított fel a lépcsőkanyarra Esztike, a nagyszájú súgónő. (Csak amikor nem jut eszedbe valami a színpadon, akkor hallgat.)

"Meg kell adni, profi!" — bizonygatták többen is.

"Én, mindenesetre, kínos halált szán-

nék az ipsének — vette át a szót kiborulva Karcsi. — Utálom a férfiakat, akik kövér könnycseppeket hullatnak zárt, finom pilláik alól. Márpedig ezt a rohadékot, ahányszor magam elé képzelem, ilyennek látom."

"Az sincs kizárva, hogy homokos" — kottyantotta közbe Esztike.

Amikor odafent ismét kezdetét vette a "koncert", a társulatból egyre többen gyűltek az asztalunk köré. Egy elnyűtt kártyapakli is került. Kérésünkre a tulajdonos kopogtatott a 11-es szoba ajtaján. Igaz, óvatosan. Közülünk ketten aztán nagyobb eréllyel zörgettek. Nem érkezett válasz. Az ajtó kulcsra volt zárva, nem nyílt meg egy pillanatra sem. Állítólag a délelőtt folyamán a szálló személyzetéből valaki — egy szobalány — mégis szóra bírta a különös vendéget; az ismeretlen férfi kiszólt, hogy köszöni, van mindene; pihenni szeretne.

Este, a megújuló sírás, jajongás és köhögésrohamok hallattán, volt aki gyanakodni kezdett közülünk, hogy előbb-utóbb szívinfarktus vagy tüdőgyulladás fog végezni az illetővel. Mások egyenesen ezt várták.

Egyre mélyebbre zuhantunk a rossz hangulatban. Most, amikor néhány év óta volt már nyilvántartott külön közérzetünk, mintha kevesebb kedvünk lett volna bármilyen kicsit is kockáztatni. Mindegy, milyen párt, csoportosulás, maffia — csak ne te légy az áldozat!... Valaki el is szólta magát közülünk: ez az, ami annak idején kimaradt a Tízparancsolatból.

A legvállalkozóbb hölgy a társulatunkból (nem haragszol meg, ugye, ha elhallgatom a nevét) elhatározta, hogy feláldozza magát. Mi, egymás közt, úgy mondtuk: "feldobja"! Nem volt különösebben kihívó aznap éjjel; fesztelensége éppúgy szólt nekünk is. Minden férfinak.

Csalódottan jött le a lépcsőn. Kosarat kapott ő is.

"Nem ajánlatos lekicsinyelni a végzetet — kalimpált mutatóujjával előttünk a Jézus-képű dramaturg. — Aki osztályoz, kategorizál, ezt teszi..."

Rendes srác mégis — mondták most róla egyesek.

"A jellembe zárt bizonytalanság! Mond nektek ez valamit?! — szegezte nekünk a kérdést. Mindig volt érzéke a szakmai tanfolyam-vezetéshez. — Ahogy a gubóban megrázkódik a báb, és feljajdul a vágy. A szeretet csak szabadon tud csapongani..."

"Ki a nyavalya zárta be oda! — kiáltotta el magát Karcsi. — Tisztán én vagyok a hóhéra ennek a bélpoklosnak!..."

A dramaturg erre habogni kezdett, hogy: ingadozás... meg merevség... Van, aki vergődve keresi a kiutat. Némelykor túláradóan...

Láttál volna izgatottságot: gúnytól hullámzó szájszegletek, keménnyé vált arccsontok és éles metszésű orrnyereg!

Hajnal felé megindult a forgalom az utcán. A motorzúgás olykor hörgéssel vegyült, az egyhangú sírásra már érzéketlenek voltunk; nemcsak a fülünk. Szipogás helyett olyankor lehetett csak emberi hangját hallani (volt, aki rászánta magát és hallgatózott), amikor a kórházba telefonált.

Ahogy az előadásainkon is több volt a harsány sarlatánság, mint az igazi virtuozitás, talán nem is érdemeltünk egyebet a sorstól.

"Ebből még drámát se lehet írni — kockáztatta meg valamelyik ifjú titán. — Az egész olyan izé... Már fel se nyerít a poén. Lehet, hogy az ürge most múlik ki, leszúrták..."

"Csak rád ne fröcskölje okádékát; ha, mondjuk, némi erőszakot alkalmazva sikerül bejutnod hozzá — fantáziált K. Karcsi. (Hogy illik ehhez az emberhez a hősszerelmes szerep?) — Odamégy az ágyhoz, fölemeled a takarót, megvizsgálod a halottat, aki... éppen vakarózik! — Beleröhögött a poénjába, mint rendszerint. — Az abszurd ennél kegyetlenebb helyzetkomikummal szokott operálni."

"Hát még az élet!" — kotyogtam közbe én. — "Hiányzik belőlünk a morbiditás. Európai vagy pláne interkontinentális sztandardokkal mérve legalábbis."

Harmadnap reggel aztán végre kijött. Nagydarab, lompos melák volt. Szomorú, kialvatlan szemekkel. Volt, aki megbámulta; én nem.

"Mint férfi nullának látszik — héklizte az érzelmileg könnyebben begerjedő színésznőcskéket Karcsi. — Biztos impotens."

"Tisztán attól borult ki" — meresztette rá szemét a hurkásodó nyakú Laura. Zsebkendőt keresett; végül vécépapírba törölte a disznófősajttól zsíros ujjait.

Miközben a zokogás rekordját a mi csendes provinciánkon kiérdemelni látszó férfi szédelegve lejött a lépcsőn és kiért az utcára, nyomában csapongva, cseppet sem diszkréten, szárnyra kelt a találgatás, a suttogás: "Így néz ki?" "Ő az?!" "Ez él!"...

— Na és a másik?!.. A barátja!... Vagy "ágyastársa"! — szólaltam meg. — Óróla, a partneréről jóval kevesebbet hallottam.

— Ahogy ismerlek, téged úgysem a baleset érdekelt volna. De amióta elejtettem pár szót a gázolásról, mégis várod a csattanót — mondta bennfentes vigyorral M. — A másik férfi, akit elütött az autó, rögtön a sürgősségire került. Válságos volt az állapota, különösen az első éjjel; de végül túlélte. A vendéglős már korábban megsúgta a rendezőnknek, hogy a halálveszély remélhetőleg elmúlt. De a sírás java fentről csak azután jött.

— Ezek szerint...? — kérdeztem felvont szemöldökkel. M. a kiskanállal kalimpált üres csészéjében; az én kávém közben kihűlt, elfelejtettem meginni.

— Ha nem halt meg ?... — kezdtem újra, most már türelmetlenebbül.

— Ha nem halt meg *a kollégája*!... Mert brancsbeliek voltak. Művészek, mint mi... Téged persze az érdekel, hogy egyáltalán...

JANCSIK PÁL

Befőttek...

Befőttek, kompótok, lekvárok, zakuszkák...
Fejedelmi ízek, aromatündérek
dunsztos üvgekben, hogy el ne tűnnének,
tartós, édes téli álmukat alusszák.

Tűz paradicsomok, kövér padlizsánok,
almák eprek, szilvák, szedrek és barackok
nedve-pépje tölt be borkánt és palackot —
ízük: mint ha csókot adnak drága lányok.

Lebonyolítója őszi eltevésnek,
bölcse zamatoknak, mindannak tudója,
mi a titok nyitja, mi a sava-borsa
ételeknek, téged dicsérjen az ének,

lelkem fele - ott kinn törhet, zúzhat, árthat
vad s vak erő - itt benn megóv e varázslat.

1998. szeptember 6-án.

Egy szó

Már a szótár se tartja számon.
Pedig íze itt van a számon.
Liszt, prézli és tojás,
mi a panírozásból megmaradt,
mindenből kis adag.
Készül hamuban sült pogácsa,
fellegtelen öröm kovásza.
*Nevét is hozzágyúrom most — **bodag**.*
Gyermekkorom Atlantiszából
anyámtól küldött ajándékcsomag.

1998. szeptember 8-án.

Közbevágtam: Egyáltalán miért volt annyira kiborulva?!

M. megadóan bólogatott: — Hogy miért zokogott, bömbölt, nyavalygott! — Beharapta az alsóajkát, majd ravasz pillantást vetett rám. — Hármat lehet találgatni. Mi is így voltunk vele, amíg a szervezőnk, Marci ki nem derítette a dolgot. Neki jó összeköttetései vannak mindenfelé... Na, miért nem kérdezel?... Mondtam már: a síró alak művész-, méghozzá muzsikustársa az elgázoltnak, a halálból visszatérőnek; nem rokona. A homokosság csak szájjártatás volt. Annyit még elárulok, hogy a pali a baleset után vette ki a szállodaszobát. Hogy az áldozat közelében lehessen.

Felkaptam a fejem:

— Áldozat!... Valami bánthatta a lelkiismeretét...

— Na, mi lesz. Gyerünk! — sürgetett M. De be se várva, hogy élni próbáljak a három lehetőséggel, mint akinek a szemébe röhögnek, kíméletlenül vágta a képembe: — Úgyse találtad volna ki. Egyszerűen nem tudta elviselni, hogy a vetélytársa — a szerencsétlen — életben maradt!

1998. II. 19.

SERÉNY MÚMIA 121

ha majd minden rabszolga nép jármát megunva olajra lép

szerkeszti: Fekete Vince '98

SCHEIN GÁBOR VERSEI

Gyerekkor I.

A kárpitba koptatott angyalok
átalusznak minden délutánt,
s ha álmukban egy szárny megüti

a szövetet, a fotel előtt újra egy
öregasszony áll, parókátlan feje
csupa seb, ecetszagú haját az

angyaloknak fésüli, vakon, mintha
múlhatna e délután, lábán virágzik
egy műanyagpapucs, és én fésülöm,

fésülöm tovább, a gyereket és a
parókátlan öregasszonyt, ülök egy
régi tükör előtt: aludjatok, angyalok.

Gyerekkor II.

Nagy zöld fülei lesznek, meghallja,
amit nem mondhatok, elfeledve
ül majd egy fa tövében, mióta
először meghalt, nem hord kalapot.

Néha szólít azelőttről: "Kolléga úr,
van időnk", aztán eltűnik, és mintha
nevetne, a tükrökön túl szeleket
hurkol. Akkoriban így beszéltem:

"Valami elmúlik belőlem" — láttam
őt, ahogy a fákat vezette, lombbal
lefelé jártak, és a gyökerek vitték
a földeket. De ő már akkor is

öreg volt, elaludt, miközben gondolt
engem: megtanított vizet gyűjteni
a számba, futottam vele, s ő tett
a fejemre lombokból kalapot.

Véset

Ha tehetném, naphosszat
egy póznán ülnék. Forgatnám
a Holdat, mint egy káldeus
ezüsttányért, hogy ne legyek
se fia, se apja senkinek.

A lakatlan arcon, mely befelé
néz, elhal a sírás, a nevetés,
míg a hajók vakon vándorolnak,
mert nincs se fájdalom, se
felejtés, a testek egymáshoz

kötözve fekszenek kocsmák,
ólak agyagján. De a másik arc
lassan megtelik vonással.
Minden irányból süt a Nap,
jobbról csupa megbocsátás,

balról csupa harag, és egyszerre
négy szája beszél: "Én vagyok,
aki a vitorlákat vezetem,
én vagyok a későn jövő tanács,
én voltam, aki nyomodból

kilépett, én leszek, akit előbb ér
a halál." És jönnek a partra
ifjak, öregek. Mögöttük a város
egy marék íratlan fehér kő,
még bárki lehet apám vagy fiam —

a Hold helyén száz fejem fölött
telivésve forog egy ezüsttányér.

Glossza

Van egy házam, ajtaja páfrány
és hanga, oldala kőris. Úgy
ülök benne egy magas széken,
mintha vezetne ösvény a tavon
át, és lenne árnyéka nyárnak
a télben. Egyszer a tó felől
idetévedt egy madár. Megfogtam
és megettem, hogy érezzem
utána, milyen az éhség, és
ne lássam, merre száll.

Holtág

Felhővel írok és füvekkel,
a kép naponta évszakot vált,
a felhők alatt a víz leterített bika,
hátán zöld selyemposhadás,
sötétül, ahogy a fák mögé hajlik,

a test a testből ki-bejár. És nem
látszik a zöldben a barna fej.
A selyemből ott súrúbben száll
a pára, elúsznak a letört ágak,
a szúrás helyén megalvad a vér.

(majd visszatérnek)

Majd visszatérnek az elázott
papírhajók. Több életünk van,
mint akiket képzeltünk egymás
helyett? Az ágy, ahol fekszünk,
mintha partja lenne valaminek,

túl biztos hely: lámpaoltás
után, amikor csak hazudni
lehet, nem kell egymáshoz
szólnunk, a hajókról bárki int,
olvashatatlan a név, a dátum,

a szöveg. Az írás nem éri el
a partot. Hogyan adhattunk
életet valakinek? Hallgasd,
ahogy lélegzik közöttünk.
A part nélkülünk lebeg.

GORON SÁNDOR

Végül is

Végül is ez csak
kilépés a fényből,
vagyis visszatérés ugyanoda,
ahonnan egyszer már kiléptem.
(Úgy tűnik, mintha
angyal szólna),
s ez már egyenlő
a bizonyossággal. Tajtékzó
hab fut végig az égen.
Liliomok lengenek
balkáni szélben.
Álcázom a létezés, a nemlét
és félelmem jelét.
Lelkem közelsége csukja
le kedvesem szemét.
Végül is, ez csak az, amit
már tudni véltünk egyszer
a fel nem osztott idő kezdetén.
Nyugtalanság fészkel
a fák hegyén.
Ugyanolyan a táj,
ugyanaz a részlet,
akárcsak az elején...
Pillanataink összeérnek,
(végül is) valahol,
és már a vers eleji
angyal sincs sehol.

Vacsora

ellesve minden mozdulat
kábulat az asztalnál
vacsora van
akár az Úré is lehetne
oly egyszerű
van aki csak bort iszik
nikotinszag árad
szinte fojt

A magánbohóc invokációja

adj vígságot Uram!
többet mint amennyim van
hisz élnem csak addig kell
míg elszórakoztatom magam

Portré

gyöngyből rakom
össze arcod
de minduntalan
szertegurul

KUKORELLY ENDRE

ROM

(folytatás előző számunkból)

A szovjetónió története (6)

Az, hogy, úgymond, *tőlünk mindent elvettek*, egy gyerek számára nem jelent semmit. *Ezek*. A komcsik. De hát azok meg kicsodák? Apám nagynénjét, a férje nyugalmazott ezredes, Boconádra telepítették, a Pali unokabátyám nem járhatott gimnáziumba. Munkaszolgálatra vitték, egy szénbányában dolgozott, 1956-ban lelépett, Németországba disszidált. A biciklijét a pincénkben hagyta, szép, régi, masszív, örök vasdarab, kivittük Szentistvántelepre, a telkünkre, az lett a családi gép. A Géza unokabátyám a Corvin-közben harcolt, ő Argentínába, most megint, ha szabad, akkor eztet a szót használnám, disszidált. Megvolt rá a súlyos oka. Ott aztán, úgy látszik, nem volt valami jó, átköltözött Ausztráliába, az se volt jó, ezért, még nyolcvanas évek közepén, otthagyva a családját, visszatelepült. Haza. Az irtózatos, elviselhetetlen, kezelhetetlen honvágy miatt. A kibaszott honvágya miatt. Nem bírta ki, hogy ne. És az végre már jó volt neki? Jó hát. Az apám, hivatásos katonatiszt, 1946-ban érkezett haza Németországból, egy amerikai fogolytáborból. Úgy, hogy felkapaszkodott egy vasúti kocsi tetejére, és ha a szerelvény a megfelelő irányba indult, ottmaradt, ha meg az ellenkező irányba, akkor lemászott. Állást ajánlottak neki a tiszti főiskolán, de a sebesülésére hivatkozva leszerelt. A Józsi nagybátyámat átvették az új hadseregbe, 1949-ig tanított, és amikor az első évfolyam végzett, letartóztatták, Kistarcsára szállították. A Főiskola épületében tartóztatták le, végighurcolták az udvaron, belökdösték egy autóba. Tisztára, mint a filmekben. Úgy csinálták, hogy a parancsnoka barátságosan belékarolt, sétáltak a folyosón, beszélgettek, akkor az egyik tanteremből eléjük lépett néhány ávós, és így. 1956 őszén szabadult, egy üvegcsiszolóban dolgozott, kitanulta a szakmát, ha jól emlékszem, üvegpoharakat csiszolt a Józsi bácsi.

Soha nem beszélt azokról a dolgokról. Csak a feleségének mondott el, állítólag, eztazt, amikor pedig a felesége néhány év múlva meghalt, Józsi bácsi aztán már nem mesélt senkinek semmit. Kistarcsa vagy mi a fene. Az egy munkatábor.

Józsi bácsi, akitől az egész egysége, egy századnyi katona állt át a fronton az oroszokhoz. És soha többé nem látta azokat az embereket, egyik se jött haza a fogságból.

Az apám szabályosan leszerelt a háború után, még valami végkielégítést is kapott, le kellett mondania a rendfokozatáról. Aztán mindenféléket államosítottak, most nem sorolom fel, hogy miket, és nem kapott állást. Egy ideig semmiféle állást nem kapott, de valahogy ez is elintéződött persze, lett munkája. A *mindent elvettek* azt jelenti, hogy a múltját, a szokásait, az élete formáit vették el. Amit megtanult, amihez hozzászokott, az a sok szép és nem szép mindenféle, az most már soha nincs. Szerinte ez így marad. Ez a hallatlan, bunkó ostobaság marad, *"a munkás napi munkája végeztével a kultúrház felé tart."* Hogy *"A könyvtármunka harci kérdés. Az ellenség mindent elkövet, hogy a dolgozók »ponyvákat», szennyirodalmat olvassanak."** Ezek pedig, mármint hogy az oroszok, itt maradnak, mondta az apám. Akármeddig maradnak, csak ez az esélyük van, *mindent elkövet*nek, és van elég erejük hozzá. És szét lesz rombolva minden, és amit a rombolás helyére építenek, az is valahogyan a romboláshoz tartozik majd. Elromlik, széjjelfagy, mert csak a dobtáras géppisztolyaik nem fagytak be soha. Ha tudok, menjek oda, nézzem meg őket, akkor meg fogom érteni, hogy miért. Ha felszakad az útburkolat, nem temetik be, nem csinálják meg, nekik megfelel az így is, hátha jó lesz még valamire az a gödör. Még csak át se lépik, nem kerülik ki, egyszerűen keresztülmennek rajta. Nem szórakozásból, hanem csak úgy.

Egy kedvből. Belehajtanak a gödrökbe, hatalmasakat zökkennek, azt' jól van.

Aztán úgy alakult, hogy egy barátommal kijutottam néhányszor a Szovjetunióba. És ott álltunk a troli peronján, és tényleg jöttek a gödrök. Békésen álldogáltunk, egymáshoz préselődtünk, zökkenőnél fölrepültünk a

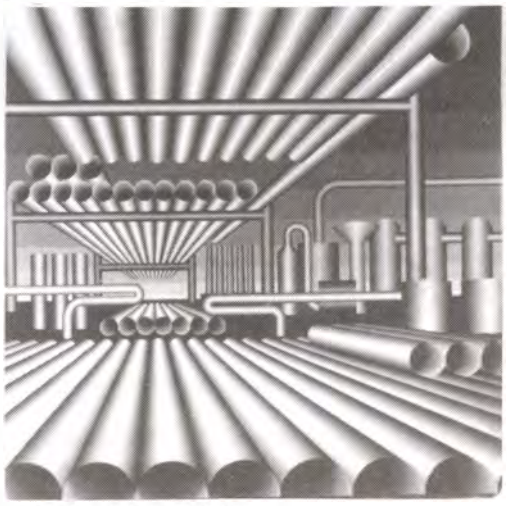

Farkas Tibor: Kohászat

plafonig, senki se szórakozott, tulajdonképpen vicces volt. Vagy majdnem vicces. Tulajdonképpen nem volt olyan vicces. Viszont nekem meg, sajnos, nem volt kedvem elmenni innen, mondta egyszer az apám. Erre meg mit válaszoljak. Azt, hogy bravó, jól van, gyerünk öreg, *"máris vannak nagyszerű példák, Muszka Imre, legjobb esztergályosunk 230-270 százalék körül teljesített új normájával"*? Azt, hogy egyáltalában minek a fasznak jöttél haza, öregem, fogság után? Ha egyszer kieresztettek az egyikből, akkor gyorsan, egyből bele a másikba? Az *"Uralszki Nehézgépgyár kapujánál művészi arcképek egész sora a gyár sztahánovistáit örökíti meg. Az első e sorban Viktor Terentyevics Ponomarjev arcképe. Ez a híres fogaskerékmarós azt vállalta, hogy az öt éves terv ideje alatt*

40 év

normáját teljesíti"-be? Ez a *Szabad Nép* című napilap 1950. augusztus 31-i számából való. Ebbe a 40 évbe?

Az Ernőékkel egyébként azt találták ki, vagyis a nők, a Klári néni meg az anyám, hogy a gyerekekre, nehogy elcserélődjenek, jeleket fognak tetováltatni. Ami biztos, az biztos. Hogy el ne cseréljenek minket kitelepítéskor.

"Az utca lakóit mozgalmi indulók hangja ébreszti reggeli álmukból. A rádió autói érkeznek s már hatalmas tömeg várakozik az épülő lakóházak előtt. Az úgynevezett folyamatos munkamódszerrel dolgoznak. Első óra: 10.200 tégla! Második óra: 11.273! Mire a 8 órás munkaidő elmúlik, megszületik az új rekord: 77 ezer tégla felrakása, 209,8 köbméter tömörségű fal alakjában, 140 méter hosszúságban. Hatalmas tapsvihar köszönti a győzteseket."

Kitalálták, hogy tetováljon az Ernő. Ernő volt a zászlóalj orvosa az apám egységében, az orosz fronton. De aztán mindenki maradt. Minden este becsomagolták minden esetre menetkészre a cuccot egy ideig. Egy ideg a.

A.

**Ötéves tervünk: béketerv.* 1951. Népművelési Minisztérium

(7)

A zászlóalj politikai tisztjétől, elfelejtettem a nevét őrnagy elvtárstól hallottam először *úgy* 1968-ról. Úgy, hogy valaki állítólag tényleg részt vett Csehszlovákia szovjet megszállásában. Vagyis biztos nem tőle hallottam, hanem róla: mondták róla. Ez 1971-ben történt, sorkatona voltam a 7015-ös számú önálló őr- és díszezredben. 68 nekem nem jelent semmit. Az, hogy "mi, hatvanyolcasok", nekem nem jelent semmit. *"Der Men- / schen Worte verstand ich nie. / Ez a sor nekem sose jelentett / semmit. Nem tudom, értik-e?"* (Tasnády Attila)

Az egyetemen a hetvenes évek közepén a vissza Marxhoz volt az aktuális program. Ezt találtam, ebbe kerültem bele, próbáltam valahogyan megérteni. Eleve már azt is, hogy honnan vissza, ennek az egész ügymenetnek milyen aktuális kanyarulataiból, a hetvenes évek Magyarországából. Innen vissza Marxhoz. Ezt nemigen értettem.

Itt, úgy látszik, valamit nagyon nem értek. Ráadásul, hogy úgy mondjam, később vettek föl a bölcsészkarra, vagyis háromszor nem, csak negyedszerre, nem is tudom, hogy akkor meg miért, és csak levelezőre, aztán meg hihetetlen sokszor kérvényeztem, amíg átkerülhettem nappalira. Na most az egyetemen, azon kívül, hogy leánytömegek vonulnak szigorú, de megengedő arckifejezéssel fel s alá a folyosókon, az volt a másik jelentős élményem, hogy itt egy csomó kedves és okos fiú, akikkel egyébként szombatonként együtt focizok a Ligetben, valamiképp vissza készül Marxhoz. Az meg mi a csuda. Nekem mindenesetre nem ment.

Nem mintha rájöttem volna bármire. Arra, hogy nem stimmel. Nem jöttem rá, hanem eszembe se jutott. Nem tudom rendesen elmondani. Egyszerűen nem passzolt hozzám, nem felelt meg, valahogy nem ízlett. A mi örökös, unalmas, neurotikus, családi keresztény-úri-középosztály-retorikánk például kifejezetten dühített, viszont ilyesmi ízlésproblémáim nem voltak. Vagyis nem egészen, mert a deklasszálódás alaposan belezavar az ízlésbe, verte szét rendesen, még-

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

is, legalább azt tudtam, hogy *mi* honnan beszélünk, még ha *én* inkább szívesen nem beszéltem volna úgy. Azt azonban nem gondoltam, hogy a komcsik, úgy ahogy vannak, gazemberek. Hanem, hogy akad bűnöző és akad mindig megváltó is, és nem kell bűnözni és nem kell megváltani. Hogy persze van, aki egyszerűen csak úgy döntött, uralmat akar, és mindig találni elszántan szolgálni kívánó, magát mások szolgálatával azonosító fanatikust, viszont ebben a leosztásban azért nem muszáj részt venni. A legtöbben mégis csak úgy *el* vannak. Emlékszem jól, hogy, ez se lesz elég pontos, respektáltam azokat, akik hittek abban a dologban, most nem mondom meg, miben, noha ők belül voltak, én meg kívül, és ezt folyamatosan világossá is tették. Lehetett érezni. Barátságosan, de kihagytak: nem vettek be, nem mondták meg. Tulajdonképpen miért nem vesznek be? Rendjén van, hogy nem, mégis kicsit, talán erős, hogy fájt, mindenesetre nem esett jól. Nekem nem kellett rájönnöm semmire, tehát arra, hogy a szovjetónió nem jó dolog, nem jöttem rá, mert soha föl se merült bennem, mivel úgy *tudtam*, fogalmam sincs honnan, arról voltam értesülve, hogy borzalmas rossz. Így voltam *körülvéve*. Ők nem. Ez, ha nem is borzalmas, de rossz volt. Nem érteni valamit, ami másoknak nagyon megy, kimaradni rossz dolog.

68-at végképp nem értettem. Prágai Tavasz, meg emberarc, aztán meg csomóan tiltakoznak, *kilépnek* a pártból, és így tovább. Miért léptek be egyáltalán? Hol van az, mégis *ki* volna, akinél tiltakozhatni. Milyen *alap*? Tényleg *rájöttek* arra, hogy izé, hogy a Szovjetunió beavatkozik? Csak most vették volna észre? Ha valami, akkor nem az-e épp a szovjetónió, hogy eleve beavatkozik, hogy nem bevonul, hanem bent van, és csupán ezt demonstrálja olykor, ha mocorogsz, hoz még kis erősítést, aztán odasóz, amíg kuss nem lesz, vagy rosszul tudom? Nyilván rosszul tudom, mert mások másként tudják, és kész, csak azt próbálom itt valahogy megérteni, amit nem értek. Párizst meg végképp nem értem. Van egy úgy-ahogy működő, szarul, durván, igazságtalanul *működő*, normális, egészen konkrétan és kellemetlenül szabad rendszer, és azok a csávók ott, de lehet, hogy rosszul látom, most szépen széjjelverik, és a szovjetónió akarják helyette. Marx-Engels-Lenin-Sztalin-Maó-t vagy mit. Trockijtól Titóig. Nem mintha bele akarnék szólni. Csak nem akarom érteni. Vagy nem akarom.

Például van, nem tudom honnan, egy *Trockijtól Titóig* című könyvem, 1952. Szikra, megjelent 7ezer példányban, írta J.Klugmann, angolból fordították, nincs odaírva, kicsoda. Kinyitod, és nem hiszel a szemednek. Bárhol felütöd, és nem. Szerintem ilyen. Bárhova nézel, nem hiszed el. Akkor meg innen hova vissza? Mi az az ártatlan alap, amiből ilyesmi kibújik?

(P. S. Egy újságkivágat, ügyetlenül megírt szöveg, nem egészen ide tartozik, csak ebben a könyvben találtam. *"A nagyszerű karmester, Grúzia népművésze, amikor Berija dolgozószobájába vezették, már nem látott. A vallatások idején ugyanis megvakították. Beismerő vallomást követeltek tőle arról, hogy tagja volt egy kártevőkből, kémekből álló csoportnak, amelyet Párizsból irányítottak. A karmestert bevonszolták Lavrentyij Pavlovics Berija elvtárs dolgozószobájába, aki e szavakkal fogadta: önt munkatársaim leleplezték, és elegendő anyag áll a rendelkezésünkre, hogy hivatalos vallomás híján is főbe lövethessük. De nem akar* netán könnyíteni a lelkiismeretén, hogy a nép előtt kivakarózzék a piszokból? Berija elvtárs, válaszolta a nagy muzsikus, nem vagyok bűnös, és ezzel ön is tisztában van. Honnan tudhatod te, hogy Berijával beszélsz?! Hiszen te már nem látsz! Abszolút hallásom van, Lavrentyij Pavlovics, bárkit felismerek a hangját hallva. És akkor Berija így szólt azokhoz, akik odavezették a grúz nép géniuszát: "Verjetek szöget a.")

Nem értem az emberek beszédét.

(8)

"Mindaz, ami nem vidám, gyanús: mert roppant veszélyes szomorúnak lenni, vagy legalábbis kimutatni a szomorúságot. Oroszország nem panaszkodásra való hely: Szibéria már az."

André Gide: *Visszatérés a Szovjetunióból*
(Déry Tibor fordítása)

"Orvosok lótnak-futnak fehér köpenyben, homlokukon kerek tükörrel vagy lámpácskával, amely mély tiszteletet ébreszt bennem is. Mi is fehér köpenyben vagyunk, a ruhatárban adták ránk, nehogy valami bacilust vigyünk be vagy ki a kórtermekből."

Illyés Gyula: *Oroszország*

"Szukhumi környékén meglátogattunk egy mintakolhozt. [...] Itt minden a boldogságról beszél." (Gide) Ez így van. Onnan tudom, hogy 1974 júliusa és 1982 szeptembere között nyolc alkalommal jártam a Szovjetunióban, és többször is nyaraltam Szuhumiban. Egy barátom valahogy, pedig az szinte lehetetlen volt, tudott meghívót szerezni: vendégül látott néhány részképzésen megismert orosz egyetemistát, azokat a kiváltságosokat, akiket egyszer csoportosan kiengedtek Magyarországra, aztán pedig meghívóleveleket kért tőlük. Ezt így szinte senki nem csinálta. Nem volt tilos, csak nemigen jutott senkinek eszébe. A hatóságnak se, semmilyen rendelkezőknek, rendőröknek és gyezsurnajának, ugyanis a külföldiek csoportosan mentek, ha mentek, úgy terelgették őket. Kicsit csodálkoztak rajtunk, *ggye gruppe*, aztán legyintettek, nem az ő dolguk. *"Bizonyos, hogy sehol sem oly könnyű, oly közvetlen, mély és meleg az emberekkel bárki idegennek az érintkezés, mint a Szovjetunióban."* (Gide) Kaptunk meghívólevelet Leningrádból vagy Moszkvából*, aztán ott elmentünk egy OVIR nevű, intourisztokat kezelő hivatalba, félnap sorbaállás után engedélyt lehetett kapni más városokba is. Kijev, Taskent, Szamarkand, Bokhara, Riga, Tartu, Jalta, Jereván, Tbiliszi**, Szocsi***, Szuhumi. Szuhumiban tényleg (elég sok) minden a boldogságról beszél. Tenger, homok, majomház, magnóliabokrok, pálmafasor, rendes tengerjáró hajó Batumi és Odessza között. Egyszer eljutottunk Khivába is, de csak véletlenül, mert az zárt város. Mint Königsberg.

"A tiflisz-batumi úton megálltunk Goriban, Sztálin szülővárosában", ezt is például tudtam, micsoda. 1880 nyarán, iszonyú forróságban, Sztalin légkondicionált szülőházában. Hatalmas márvány baldachin alatt egy grúz házacska. Olyan, hogy nincs kedved kijönni. Abból az elsötétített teremből, ahol egy ember szépen megvilágított halotti maszkját csodálják. Aki valószínűleg a világon a legtöbb ember kinyírásáért felelős. *"A Szovjetunión pedig azt értem, aki kormányozza"*, így André Gide *Visszatérés a Szovjetunióból* című, 1936 novemberében írott könyve elején. Ha tényleg azt értette, nem volt túlzottan megbocsátó? Lehet bárki ezzel az egésszel nem *egészen* meg nem bocsátó? *"Hogy Sztálinnak mindig igaza van, az más szóval annyit jelent, hogy mindenkire ráerőszakolja a maga igazát.* Proletárdiktatúrát *ígértek. [...] ez egy ember diktatúrája."* Észrevette és csodálkozik? *"Végül az emberek mindenre és mindenkire gyanakodni kezdenek."* Végül gyanakodni kezd.

"Gorkij temetése alkalmából a Vörös téren tartott beszédemben azt mondtam: »Szemünkben a kultúra sorsa egy a Szovjetunió sorsával«", írja André Gide. *"Amit ez az ország eddig is megvalósított, a legtöbb esetben csodálatra méltó. Hatalmas területeken máris a boldogság ragyogása ömlik el."* Ez valószínűleg így van. Mármint hogy valamiféle *csodálatra méltó* (közös) *boldogság* után áhítozunk, az általánosságban vett boldogtalanságunkat és az adott pillanat jóérzését, nevezzük boldogság-érzésnek, valami megváltást, legalábbis megváltoztatást ígérő helyzetre vetítjük.

Illyés Gyula *Oroszország*-szövege (1934) olykor ironikusan, olykor meglehetősen hamis együgyűséggel szól. Nem tudni — én sokszor nem tudom — mikor hogy. Azt a naiv részt pl., amikor moszkvai mordvinok között keresi a magyarok rokonait, biztos komolyan gondolta. (*"Megnézhetem a marikat is"*: ezen csak én viccelődök, ő nem.) Regényesített bárgyúnaivságok (*"Várjunk csak, várjunk. Honnan jött az a háromezer ember? Miből építettek, mivel dolgoztak? Menjünk csak szép sorjában. / — Kérlek, a Népgazdasági Tanács küldte őket."*), lány- és termelési regénybe illő épületes párbeszédek. *"Mennyit keresel egy hónapban, Nyikolaj Pavlovics? / — Háromszáznegyven rubelt. / — Elég szép. Meg tudsz belőle élni? / — Meg. / — Mennyit keres egy napszámos? A »fekete munkás», ahogy ti nevezitek? / — Egy csornij rabocsij? Száz-százötven rubelt. / — ezt már keveslem. / — Ne feledd, hogy ő mindent olcsóbban kap. / — Hogyhogy?"* Hát így. Kevesli.

Illyés szovjet meghívásakor azt mondta volt Babitsnak — ez Vas István memoárjában szerepel —, hogy *nem* fogja megírni, amit lát (hanem annál jobbat). Ez az émelyítő attitűd abból fakad, amit Gide úgy fogalmazott meg: *"szerettem volna, hogy mindez elbűvöljön"*. Én nem bűvölődni utaztam oda: ámde ez egyszerűen csak generációs különbség. Biztos nem azért mentem, hogy megértsem őket és boldog legyek, hanem hogy megértsem a *működést*, közben pedig, boldogság, az nagy szó, mindenesetre prímán érzem magam. Aki ábrándozik, kiábrándul. Onnan veszem, hogy én is szoktam ábrándozni. *Kancsalul festett egek* meg minden. Igaz, kommunizmusról nem. Igaz kommunizmusról sem.

Az a típus-vélemény ugyanis, miszerint *"igen súlyos hiba volna ha [...] az ügyet tennénk felelőssé azért, amit a Szovjetunióban kifogásolunk"* (Gide), súlyos hiba. Szerintem. *"A Szovjetunió népe eléggé szapora ahhoz, hogy ne túnjön fel az embernyáj megtizedelése."* Csak nem ezt "kifogásolja"? *Ich habe*, speciel, nyilván mert abban nőttem fel, *die Schnauze voll*, tele a pofám azzal a nyugatnémet bal-értelmiségivel, aki, persze szigorúan a vasfüggöny túlsó oldalán, ha nem is a szovjetónió, de az *ügy* után vágyakozik. Hogy én is egy típus-véleményt mondjak. Szerintem nincs ügy, csupán gyakorlat, vagyis gyakorlatilag ügyködünk. Ebben nem vagyok biztos, csak ezt tapasztaltam. A többi kancsalfestés. Néma csend.

"Nincs most ahhoz kedven, hogy az Ermitázs csodás múzeumáról beszéljek. [...] Leningrádból jövet még jobban feltúnik Moszkva esetlensége."

**"Tifliszben láttam egy modern kiállítást, amelyről talán könyörületesebb volna hallgatnom." Én pedig láttam a Piroszmanasvili-gyűjteményt, az tökéletes.

*** Szocsi: *"itt az a bámulatra méltó, hogy ez a fél-luxus, ez a kényelem a nép rendelkezésére áll — ha ugyan nem kell attól tartani, hogy akik itt laknak, megint csak, újra csak a kiváltságosak osztályához tartoznak."* Ha ugyan. Ha és ugyan.

(9)

"Kitúnó kaukázusi boraink is vannak"
Illyés Gyula: Oroszország

"Elsórangú borokra emlékszem Cinandaliból"
André Gide: *Visszatérés a Szovjetunióból*

"Ó, ínséges hazám, orosz földem"
Alekszandr Blok: *Hazám*
(Lator László fordítása)

A legelképesztőbbek voltak az élelmiszerboltok. Minden a legelképesztőbb, de amikor éhes vagy, az élelmiszerboltok kiemelt szerepet kezdenek játszani. Egy nagynagy, irtózatosan büdös hodály, ahol nincs az égvilágon semmi. Néhány karton gyufa, meg egy fajta sajátságos füstölt hal, de a halat nem veszi senki, viszont attól büdös a bolt. Ahogy Gide fogalmaz, *"szállításra nem alkalmas"*. Ha nincs mit enniük, akkor nem esznek, mondta egyszer az apám az oroszokról. Igen, és aztán meg mégis van mit enniük. Tényleg, nem lehet tudni, hogy honnan, de mindig volt valami kaja.

Gide úgy remélte, nem fog több szegény embert látni: *"épp azért jöttem a Szovjetunióba, hogy ne lássak."* Ezt nem tudom, hogy érte el. Hogyan tudott ilyesmi meséket végigmondani saját magának, belemenni egy mesevilágba, álomba merülni, és megpróbálni nem ébredni föl. Nem *azért jött*, aztán máris nyakig üldögél a tejbe-vajba'. Ha szabad így mondani. Ráadásul nem engedik fizetni, ezen mégis csodálkozik kicsit. Csodálkozik? Vagy *nem lát?* Illyés: *"Én a napszámosok ebédjéből akarok enni, de kérésünk ellenére az étterem vezetője, talán vendégszeretetből* [mi az, hogy talán?], *az első kategória, a szakmunkások ételeit szolgáltatja elém."* Most *szerintem* meglepődik vagy viccel? *"Az egész egy rubel húsz kopejkába kerülne, ha ki engednék fizetni"*. Mégis, *kinek* gondolta kifizetni? *"A park egyik sarkában terül el az ejtőernyősök területe.* [sic!] *Tessék, tessék, ki kockáztatja meg az ugrást?"*, így André Gide, és — fordítójával együtt — sokszor tényleg *elterül*, gyermeki gügyögésbe fog a meghatódottságtól meg az igyekezettől, hogy *tessék, tessék* neki, amit lát. A *"rendkívüli nemtörődömség"* ellen a sztahanovizmust *"kitúnó ötlet"*-nek találja: azelőtt, ugyebár, *"kancsukát használtak erre."* Annál mégiscsak jobb, nemde? *"Kérlek, másfél éve Sztálingrádból kaptunk egy szalmatevét, mert állandóan hatnapi késéssel szállítottuk a csapágyakat. Nagy szégyen volt. Az újságba is belekerült. / — És mit csináltatok vele? / — Mit csináltunk? Elfogadtuk"*, ez a bájos párbeszéd Illyés *Oroszországában* zajlik, állítólag, két ivarérett férfi között.

Aztán valahogy mégiscsk abbahagyják a lelkendezést. Fájdalmas dolog lehetett kiábrándulni. *"Nem felvilágosítást várnak tőlünk, hanem bókot"*, írja Gide: de tényleg mást várt? *"Nem leplezhetem a megilletődést, kicsit a feszélyezettséget* — ez Illyés —, mikor az első szörnyeteg közelébe lépek, melynek vörös száján

Szabó Tamás felvétele

épp most tolnak be egyszerre egy egész kocsirakomány acélt." Színtiszta népmese. *"Köröskörül fiatal lányok szaladgálnak, egy-egy foganytűemeléssel irányítják a rettenetes test működését"*, népmesei erotika, bár szerintem egy-az-egyben gondolja, nincs semmi mellékes. *"A lányok arca tiszta, egyik-másika még ki is van rizsporozva — most veszem észre."* Miért, *mikor* máskor venné? *"A terem levegője friss* [friss!], *Ott künn kánikula van, itt a teremben a gépek valóságos nyája feszíti izmait és izzad, de semmi hőség"*, tiszta idill. *"Csillognak a tisztaságtól."* Ennyire senki nem hihet, ezt csak abbahagyni lehet. Vagy felfüggeszteni.

Mert olykor könyörtelen iróniával beszélnek. Illyés az alkoholizmusról, arról a "technológiáról", ahogy a polgártársak benyomják a fél litert (*"Tisztességes nyugati szokás szerint miért nem a kocsmában isszák le magukat? Mert kocsmák nincsenek. Legalábbis a nép számára elérhetők. Vodkát azonban minden állami üzletben lehet kapni"*), Gide a sztahanovistáról: *"hatalmas arcképével már találkoztam a gyár falán. Elmondják, hogy öt óra alatt sikerült elvégeznie nyolc napi munkát. (Ha ugyan nem nyolc óra alatt ötnapi munkát, nem emlékszem pontosan.) Megkérdem, vajon nem azt jelenti-e ez, hogy azelőtt nyolc napot fordított öt órai munkára?"* Ezekben a könyvekben mégsem a lucidus-vicces, hanem épp a komoly-elszánt, hívő, reménykedő vagy kesergő részek a legmulatságosabbak. Például amikor a várakozáson-várakoztatáson morfondíroznak vagy dühösködnek, attól függ. Illyés dühös, mert *neki* kell várnia (*"Negyedik délelőttömet töltöm egy iroda előszobájában. Bosszúból kezdek ezekbe a sorokba"*), Gide inkább rezignált: *"Mi dolguk van az embereknek ez előtt az áruház előtt?"* A sor a szomszédos utcáig nyúlik, állnak nyugodtan, *"itt fogják tölteni délelőttjüket, egész napjukat, ebben a levegőben."* Ő nem fogja itt tölteni. *"Úgy látszik, örömük is telik a várakozásban... igaz, a várakoztatásban is."* Hát, ebbe ne menjünk bele. *"Sajnálod őket, mert órák hosszat sorban állnak, de ők természetesnek érzik, hogy várniuk kell."* Lófaszt érzik. *"Az áru általában visszatasztító."* Nem általában, henem nincs kivétel. *"Ha volna »ízlésük», nem tudnák kielégíteni."* Nem *eleve* nincs, hanem épp a szovjetónió teszi, hogy nincs: a szovjetónió maga (az) ízléstelenség. *"Amit ma a Szovjetunióban termelnek, az a legostobábban* [itt most különösen csúfat akart mondani] *polgári, sőt kispolgári"*, ez *csiszta* igyeológija. *"Moszkva kirakatai megdöbbentőek"*, ez tény.

Bemegyek a GUMba, ez pedig egy kis emlék. Bemész, áttörsz: *"Hol áttörve a tömegen, hol sodortatva magam áramában, széltébenhosszában bejártam az áruházat."* És ott nincs semmi. Csak a tömeg. Egyszer, az hihetetlen látvány volt, hoztak, állítólag Finnországból, Ponds acrkrémet, tele volt a GUM Pondsszal, húszasával vitték, darabja öt rubel. *"Egyébként az a helyzet, hogy a Szovjetunió népei rajonganak minden újdonságért, akármilyen csúfnak látjuk is mi a nyugati szemünkkel."* Hát nem. Nincs nyugati szem, ne legyünk olyan nagyra, hanem kialakulnak formák, az élet formái, és aztán van a szovjetónió, ahol ezt szisztematikusan kiölik. Kiiktatják. A szovjetónió alapvetően ízlés-kérdés. Non est disputandum. Igazán alig van miről vitatkozni.

(folytatjuk)

Vissza a Forrásokhoz 7

AZ IDŐLÉTRA FOKAIN

Beszélgetés Szilágyi Istvánnal

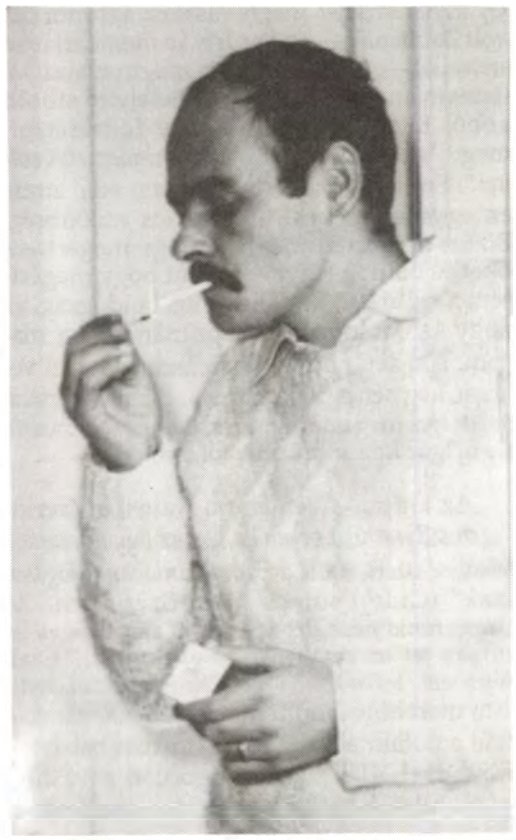

Bartha Balogh Emese: *Elhangzott Pista bácsinak egy olyan megjegyzése, miszerint első Forrás nemzedék nem is létezik. Mi lenne mégis az, amit Forrás első nemzedéknek nevezhetnénk?*

Szilágyi István: ... Hogy erre válaszolni lehessen, előbb ki kéne deríteni, mi az, hogy Forrás, meg mi az, hogy nemzedék? Harminc valahány esztendőn át az ESPLA, valamint a Kriterion a Romániában magyar szépírással (pár esetben kritikaírással) próbálkozó, fiatal szerző első kötetére rányomtatott egy emblémát, melyen az olvasható, hogy FORRÁS. Ez jó esetben könyvsorozat. Tehát a több mint száz kötet mindenike első könyv, ám mégsem minden szerző ezen időszakban megjelent első kötetére került rá az említett címke. (K. Jakab Antal: *A névmás éjszakája*; Mester Zsolt: *Koppantó* stb.), mert a kiadói lektor úgy vélhette, említettek életkoruk miatt kilógnának az akkor rajtolók sorából. Míg ez a sorozat indulásának első éveiben nem volt szempont, így jelent meg ún. Forrás-szerzőként Csávossy György, aki évei száma szerint alighanem az előző rajnak is (bár az talán valóban nemzedék) korelnöke lehetett volna. Az embléma tehát nem meghatározó. Az, hogy egy nagyjából azonos korú alkotócsoport hogyan áll össze nemzedékké, még ha egyszerre térdelne is a startvonalra — sokismeretlenes egyenlet. Van úgy, hogy megrázó történelmi események korszakolván a társadalmi időt, válaszfalakat raknak (vagy éppen bontanak le), melyek mögött együvé sodor, kupacokba hord a koreszemény egy-egy írócsoportot, mint ahogy dűnét homokból a sivatagi szél. Máskor azok indulnak el együtt (rendszerint "gyalog"), akik vásárra menet lemaradtak a vonatról, mert az esetleg falujuk határában meg sem állt... Megint máskor megállapodott korok megáporodott eszméit, eszményeit próbálja szétrúgni az éppen induló raj, lármásan, sok füsttel, fügemutogatón — ez is létrehozhat együvé tartozást. Van úgy, hogy mestert választ valamely előző nemzedékből egy fiatal írócsoport s reá esküszik (lásd Esterházy Péterék vonzódását Ottlik Gézához, Mészöly Miklóshoz); netán közös "ellenséget" talál magának az ifjú csapat (egy vaskalapos esztétát, szőrösszívű versszerkesztőt stb.); ideig-óráig ez is összetart. És valamely kihívás is egy csapatba verheti a fiatal művészeket, például az, hogy mivel "kínálja meg", netán mit akar kötelezővé tenni számukra az a bizonyos adott kor — másrészt mi az, amiből ki akarja rekeszteni őket...

Persze elengedhetetlen, hogy akadjon a csapatban két-három valódi, eredeti tehetség, ezeket majd úgyis féltehetségek, dilettánsok holdudvara derengi körül; és nem árt, ha van apologétájuk, saját esztétájuk, esetleg ideológusuk is; a mai világban jól fog a menedzser, ha van; szükségeltetnék továbbá mecénás, ki számukra lapot, kiadót tart fenn; vagy minimum olyan, esetleg már létező fórum, melynek eresze alatt (hasábjain) megfészkelhetnek. És nyilván nem árt, ha van ki rájuk figyel — például olvasó...

Egy viszont kétségtelen: tehetségek jelentkezése tekintetében az irodalom sohasem azonos sodrású, bőségű folyó. Néha árad, máskor apad. Ha árad, újakat hoz, néha számos fiatalt — hisz ezért és ettől árad... Ez még az ún. nagy irodalmakban is így van, hogyne lenne hát érvényes egy kis nemzet töredéke irodalmára. De játsszunk tovább a metaforával. Ha a folyó árad, rendszerint mélyebbre ássa a medrét, hogy megnövekedve is elférjen a partok között. Van, hogy ez nem sikerül, mert túl nagy a pluszhozam, ilyenkor átszakad valahol a töltés, a víz egy része új mederbe kényszerül. Ha a szint apad, mert az áradás lefutott, az új ág vagy visszatér a régi medrébe, vagy elsekélyesedik. De lehet, az egész folyó az új mederben halad tovább, míg a régi, az eredeti meder, holtággá posványosul. És így tovább. Én mindenesetre a mi régiónk magyar irodalmában inkább hullámmozgásként érzékelem az egymást követő rajok érkezését, mint egymástól élesen elkülöníthető csapatok menetelésének. Ezért is vonzóbb számomra Bálint Tibor szemlélete (aki nemzedéktársának tekinti több emberöltő valamennyi magyar íróját, Kós Károlytól Mózes Attiláig), mint a Kántor Lajosét, kinek vélekedésében szűkkeblűbb körülhatárolást érzek. Ő ugyanis erről a bizonyos Forrás első nemzedékről szólva elsősorban a Bolyai magyar szakának az 1954-ben és 1955-ben kezdő két évfolyamára figyelmez s ezzel korlátoz is némiképp. Kétségtelen, ezen évfolyamok egyikén-egyikén (az ott összesen 4-5 tagot számláló későbbi Forrás-csapat sűrű soraiban) találtatott Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos, akikről persze negyven évvel ezelőtt még bár Kántor sem tudhatta, hogyan ível majd pályájuk az elkövetkezők során. Na és mindenképpen beletartozott ebbe a "kemény magba" Szilágyi Júlia, még akkor is, ha igényessége, önmagával szembeni szigora megóvta attól, hogy korai recenzióit, tanulmányait Forrás-kötetbe gyűjtse. Ő később is lelkesen bábáskodott fiatal írók indulása körül; ha nem tévedek, máig ezt teszi. Persze én itt csupán évődöm Kántorral, hiszen jól tudom, hogy dehogyis mondana ő le például Bodor Ádámról, mikor nemzedékét körülcövekeli, vagy pláne Pusztai Jánosról, Kocsis Istvánról, akiknek jó időn át lelkes híve volt. Na meg ha én a továbbiakban tágasabbra szabnám ezt a karámot, ezt ő ugyanúgy vitathatná.

Hanem előbb vessünk egy szempillantást ötven esztendő érkező rajainak hullámmozgására, hogy ennek a bizonyos szóbanforgónak a helye, szerepe érzékelhető legyen.

— A kilencszázhúszas évek derekától a harmincasok elejéig született írók népes csoportja a világháború után, a negyvenes évek második felében indul; számukra kínál legtöbb lehetőséget érkezésük pillanata; fölfutásuk korszaka majd tíz esztendőre terjed (mint egyébként a többi rajé is); az ötvenes évek végéig ők a fiatal írók.

— Utánuk következnének a harmincas évek közepe és a negyvenesek eleje között születettek, akiknek első kötetei már valóban a Forrásban jelennek meg; igen szertetagolódó, alkotásban közös vonásokat alig fölmutató raj lesz ez, hiszen nemhogy a "fölfutásuk", de egyáltalán a jelentkezésük is (folyóiratokban való először-közlés stb.) tucatnyi évre kinyúlik. Az emblémás könyvsorozat már az ő esetükben annyira nem kínál kronológiát, hogy például az 1946-ban született Vári Attila (aki tova a következő rajban is a fiatalabbak közé tartozik) Forrás-kötete 1967-ben jelenik meg, míg a nála tíz esztendővel idősebb Sigmond Istváné vagy Bodor Ádámé majd csak 1969-ben.

— A következő hullám (mely a világháború után indulókhoz hasonlóan talán valóban nemzedéknek tekinthető) a negyvenes években szülletettek — nagyjából Molnos Lajostól Bogdán Lászlóig. Közülük az ún. kemény maghoz tartzók szinte egy időben jelentkeznek a hatvanas évek derekán; nagy részük megfordul a kolozsvári egyetem bölcsészkarán; jelentős fórumuknak számít a Gaál Gábor kör (bár tüskével bélelt fészek ez); egyívásúak tehát (ha néhol sokivásúak lennének is); talán mindössze hárman vannak közöttük (Oláh István, Ferenczes István és Bogdán László), akiket nem a korabeli Kolozsvár szellemi élete dajkált.

— Utánuk olyan raj indul — a negyvenes évek végétől az ötvenesek második feléig születettek —, mely ugyancsak híjával lesz bármi nemzedéki kohéziónak; ők a hetvenes években jelentkeznek az irodalomban; Mózes Attilát leszámítva nagyobbrészt költők és filozopterek (esetleg is-is), utóbbiak eszmélkedésében Bretter György vonzáskörének igen jelentős volt a szerepe.

— A nyolcvanas években hullámszerű érkezés-jelentkezés már nem tapasztalható, ez az az évtized, amikor a két maradék irodalmi lap fele terjedelműre apasztódik; a könyvkiadás takaréklángon; nem kell az író, az sem, aki már van, vagy még itt vegetál. Ezért aztán azok a fiatalok, akik éppen érkezőben lennének, egymást bevárva, szinte egyszerre mutatkoznak majd a torz rendszerváltozás-kísérlet után. A kilencvenes évek közepére aztán amorf gomolygásukból elkezd alakulni, formálódni az a csapat, mely rég ideje a legnépesebbnek ígérkezik. Jelentkezésük sok tekintetben hasonló az ötven esztendővel ezelőttiek hullámához; nyilván, hisz valamiképp a "ló döglik, hám ürül" -helyzet is megismétlődött, ha ez a mostani más előjelű és ígéretű is, mint ama világháborút követő.

Ez a vázlatos korszakolás bizonyára ugyancsak vitatható, mindenekelőtt azon írók esetében, akiknek az első jelentkezése és a beérkezése között hosszabb idő telik el. Így történt ez például a Bálint Tibor és a Páskándi Géza esetében: előbbit a kritika rugdosta hátra periférikusnak minősített karcolatai miatt; utóbbit hat börtönév tette indexre — hogy aztán mindketten a következő hullám (a Forrás első) tarajján érkezzenek. De ugyanígy szorult két raj közé K. Jakab Antal is, hogy néhány nagylélegzetű esszéisztikus kritikájával mindkettő pallérozásában részt vállaljon.

Nézzük hát közelebbről azt a rajt, melyről bennünket faggattok, melyet a Forrás első nemzedékének mondtok. Ha tehát mindenáron skatulyázásosdit akarunk játszani, és nem kínálkoznak — szerintem — lényeges nemzedéki jegyek, próbálkozzunk olyan külső ismérvekkel, melyek esetleg mégis lehetővé teszik, hogy együtt lássuk ezt a csapatot. Ilyenek lehetnének, mondjuk, az azonos kor- és korszakélmények (mind a társadalmi-történelmiek, mind az irodalmi-művészetiek), amelyekben életkoruknál fogva indulásuk táján és azelőtt részük lehetett. Továbbá a számukra kínálkozott lehetőségek (netán ezek hiánya) — no és az életviszonyok is meghatároznak attitűdöket... Ez a raj tehát: még eleven emlékeket őriz a világháború éveiből; a keményen osztályharcos prolidiki szakasz idején járt iskolába; 1956 viszont már az egyetemen, vagy az egyetem közelében találta. Miután erre a korosztályra a háború utáni korszakváltás még nem oszthatott szerepet, e csapat már jórészt elkerülhette a politikai-ideológiai hovatartozásokból fakadó meghasonlásokat.

Egyébként valamely korosztály, csoport sajátos vonásai mindig a közvetlenül előtte haladókkal s az utána következőkkel való összehasonlításban válnak szembetűnőkké. A mi esetünkben talán az előttünk járókkal való magunk-hasonlítgatás volna tanulságosabb (az utánunk érkezőkkel ugyanis később valahogy "egybenyitódott" az életünk). Kezdjük azzal, hogy a negyvenes évek második felétől ringbe szállt nemzedék magyarként is az értelmiségi pályák teljes skáláján szinte magától értetődően helyet talált, akkori szóhasználattal élve: pozícióhoz jutott. Nemcsak a magyar szakra meg a tud-szoc katedrára került belőlük tanársegéd, és nemcsak a műegyetemekre, orvosi, természettudományi karokra, hanem akadt köztük zeneszerző, levéltáros, hadmérnök, filmrendező, csillagász, filozopter-pártfunkcionárius, pszichiáter, magfizikus; még rágcsálókutató és főügyész is, na meg elvétve gyárigazgató... Igaz, aki e nemzedékből literátus lett, az kevés kivételtől eltekintve filológiára vagy filozófia szakra (mármint amit akkor annak neveztek) iratkozott; mire mi jelentkeztünk, már szinte valamennyi műfajban volt jeles-ígéretes, sőt ismert-neves alkotójuk; akkorra a korabeli irodalmi műhelyek (folyóiratok, kiadók) szinte valamennyi zugát "belakták", mi több, rovatvezető is akadt közöttük, meg már olyan is, aki az ideológiai front felé közvetített... Házasok voltak (a magyar író különben bárhogy éljen és bárhol: mániákusan házasodik); volt kiutalt lakásuk és engedélyezett írógépjük. Magabiztosak voltak, mint akik értik a dürgést, mint akik már azt is tudják, hogy az életben hová kell kitenni a pontosvesszőt... Nyilván nem sejthettük, a birtokon-belüliségnek látszó megállapodottság melyiknek mibe kerülhetett, hisz tíz esztendővel azelőtt ők is albérlet- és diákszállás-lakók voltak, mint mi akkoriban — meg máig az utánunk következők. Néhányuk otthona szabadkikötőnek számított, ahol a csésze kávé, pohár pálinka nekünk is mindig kikerült; ráadásul stílusuk is volt ahhoz, legalábbis a kolozsváriaknak, hogy a nagymérvűsködő vállonveregetést megspórolják nekünk. Nemzedéki torzsalkodásra nem került sor közöttünk, persze csapattársaim, lehet, minderre másként emlékeznek. Költőink nyilván gyalázták a "versrovatot", bár aligha nemzedéki alapon. Nekünk viszont, akik prózával próbálkoztunk, mentorunk, támaszunk volt az Utunknál Szabó Gyula.

Most, amikor az előttünk járó nemzedék akkori megállapodottságát fölemlegetem, lehet, valami sóvár önsajnálat féle érződik a hangomon, hogy: bezzeg mi őmiattuk a fene nagy lehetőségekből kirekesztődtünk. Lehetett ebben valami a legelején, s talán később is egy ideig, csakhogy ennek az éremnek is két oldala volt. Mert igaz ugyan, hogy padlásszoba meg pincelakás bérlőkként hozzájuk képest szegénylegényeknek számítottunk, hisz nekik akkor már volt otthonuk és íróasztaluk, meg pár folyóméter klasszikus a könyvespolcukon, na meg kortárs proletkult dedikálva is (szinte kötelező módon majd mindenütt ott díszelgett a kopott téglaszín Gorkij-életműsorozat); ezzel szemben volt egy nagy előnyünk: nekünk egyelőre nem volt kötelező javallott tematikákhoz igazodni; egyáltalán írni, megjelenni; letenni azt a bizonyos garast (akkor még kemény lejekért) — hisz nem voltunk karámon belül. És szerencsére ahhoz is későn érkeztünk, hogy gerincrohasztó kollektív állásfoglalások aláírására kényszergessenek (1956 novemberében például), ami viszont őket már telibe találta, hogy aztán negyven év múltán is ott lappangjanak a tisztázás- meg bizonyítvány-magyarázáskényszerek, hogy ki mennyiben és mi okán... (Később persze a mindenféle macerákból kijutott nekünk is, mint mindenkinek.)

Mára azt is nehéz volna kideríteni, hogy ebből a Forrás első eresztéséből például készült-e tudatosan írónak valaki, mondjuk, tizenéves korától. A pályaválasztások szórtsága mást mutat. Ebben a csapatban ugyanis az említett néhány magyarszakost leszámítva, teológustól nyomdászig, orvostól jogászig, hegedűtanártól szerszámlakatosig, képzőművé-

Vilidár István: Az út végén

szig előképzettség, első foglalkozás szerint mindenféle akadt. Kivéve filozófust, igaz K. Jakab megkísérelte, hogy ott szerezzen második diplomát. Úgy tűnik, olyanféle nyavalyában, amit ma identitás-zavarnak becéznek, nem szenvedtünk, hova- tartozás-gondjaink aligha lehettek; túl erős volt a mindenféle meghatározottság, és sorsszerű az a történelmi gravitáció, mely ide rámolta eleinket s itt feledett minket is velük. Az önazonossággal rendszerint az bajlódik, aki nem találja a helyét, s mindegyre ki szeretne bújni a bőréből. Mi, örök vesztesekként sem kívánkoztunk azok bőrébe, akikébe esetleg belebújhattunk volna. Ez annyira így volt, hogy valójában magyarságunk sem volt *élmény* számunkra — merthogy ennél mi sem természetesebb...

De lássuk tovább. A hatvanas évek elején, derekán aztán csak bekerültünk néhányan lapok szerkesztőségébe; erre 1968 nyarától inkább nyíltak lehetőségek, bár ezeken a helyeken akkor már az utánunk jövő nemzedékkel osztoztunk, különösen a Megyei Tükör megalapítása után. Jellemző viszont, hogy ezekben az években a magyar tanszéken egyetlen igazán odatermett embernek sikerült benn maradnia, Láng Gusztávnak 1959-ben, de utána már Kántor vagy Szilágyi Júlia szóba se jöhetett, de még Nagy Kálmán sem, akiről már diák korában tudni véltük, hogy nagy formátumú nyelvész lehetne; nos neki egyik professzora (aki maga volt a kontraszelekció diadala) azt mondta: "Nagy elvtárs, menjen csak Nagybányára (általános iskolába tanítani), ott biztos talál majd feldolgozni való kuruc kori *anyagot*..."

A szerkesztőségek, miután egyféle ún. ideológiai felügyelet alatt álltak, fedezéknek is számítottak, bár az már a megelőző évtizedben (50-es évek) kiderült, zordabb "húzd meg"-pillanatokban ez a fajta fedezék sem számít igazán bombabiztosnak. Igaz, a lapok belső munkatársait nem annyira *be*- inkább csak *ki*zárták, "átnevelő célzatú" fizikai munkára (munca de jos) küldték őket, így lett Panek Zoltán hosszú évekre magasfeszültségű villanyszerelő, Herédi Gusztáv pedig fémforgácsoló. Az egyetemiekkel (legalábbis akkor, '56-ot követően) már nem voltak ennyire "nagylelkűek", ott ugyanis példát kellett statuálni — méghozzá "távlatosan" —, nehogy a budapesti példa ragadóssá váljék. Ezért a megfélemlítési hullám végigsöpört Rigától Szófiáig, Varsótól Bukarestig a "béketábor" valamennyi egyetemén, s az említett "miheztartás" okán sok száz börtönévet kimázsáltak Kelet-Európa diákjaira. Így ítélték el 6-7 esztendőre Dávid Gyulát, Varró Jánost, Lakó Elemért, akik akkor fiatal egyetemi oktatók voltak a Bolyain, ám hogy végül itt se érvényesülhessen semmi nemzedéki különállás: bezárták velük, immár a mi korosztályainkból, tucatnyi diákjukat is. Persze, ha a fekete humor vonzásának engedve licitálásba kezdenénk, kiderülne, ennek a bizonyos Forrás-első nemzedéknek az évjáratai börtönévekből is többet begyűjtöttek, mint az előttük járók s az utánuk következők, hisz Bodor Ádám, Palocsay Zsigmond, Telegdi Magda, Veress Zoltán tizenévesen megjárták a poklokat, rájuk már az ötvenes évek elején kimért a kolozsvári hadbíróság Szamosújváron letöltendő éveket.

Ha már ezt a nyomorult korszakélménycsomagot megbontottam, azt is közbevetném, hogy minden valamire való diktatúra-begorombulást enyhülés-illúziók előztek meg. Az emberek képtelenek voltak kigyógyulni abból a valamiféle reménykedésből, hogy az életükben az, ami van, jobbra fordulhat. Ha meghalt Sztálin, s jött a XX. Kongresszus meg Hruscsov, ha leváltották Drághici-et, azt hitték, minden megváltozik, holott csak garnitúracsere következett. A nagy népi önámítást persze az is táplálta, hogy ilyenkor az előző szakasz áldozatait néhányat rehabilitáltak, ám ha az annak előtte fölakasztott Rajkot, vasdoronggal agyonvert Fórist s a többit, mint mondták, "torzulások", ilyen-olyan "elhajlások", törvénysértések okán végezték ki, most ezeket ugyanannak az eszménynek a nevében temették újra. A csindaratta viszont pillanatnyilag félelmeket oldott, az emberek máris élhetőbbé próbálták képzelni az életet, elhitették magukkal, hogy az rajtuk is múlik, s hogy ezért tehetnek valamit. Varsóban az utcára mentek, Pesten fegyvert ragadtak; nálunk igazából csak a szövegelés vált nyíltabbá; megfogalmazódott számos óhaj és követelés — de itt ez is elég volt, hogy beinduljon a megtorló gépezet. Aki nem élte meg azokat a hónapokat, éveket, ma, a pesti '56 archív felvételei láttán arra gondolhat, netán Dávid Gyuláék is dobtáros rotyogtatóval, kézigránáttal szaladgáltak a Mariánum s a Szentjóska között — mert különben miért ítélték volna őket 6-8 esztendőre annak idején. Holott a lebukásokhoz itt egy diákszövetségi gyűlés jegyző-

>>>>> *folytatás a 14. oldalon*

>>>>> *folytatás a 13. oldalról*

könyve is megtette, egy, rádióhírek hallatán elejtett megjegyzés, vagy például az a kezdeményezés, hogy ápoljuk jeles elődök sírhantjait...

Ha tehát itt azokban a szabadabban szóló lázas hetekben valamely közösség pontokba szedve le is írta a követeléseit, ez pár hét múlva terhelő bizonyítékként került a katonai ügyészség kezébe. A megtorlás mértéke valójában máig érthetetlen. Az viszont már akkor nyilvánvaló volt, hogy a "kampány" mindenekelőtt értelmiségellenes. Mintha előre eldöntötték volna: hány tanár, hány lelkipásztor, egyetemi hallgató stb. kerüljön hány évre börtönbe, vagy kivégzőosztag elé. A megtorló szándékhoz aztán hozzákonstruálták a bűnlajstromot. Egyik karon diákönkormányzatot kértek, a másikon fölvetették, hogy ne csak az orosz nyelvet tanítsák kötelező módon stb., ez mind fölhasználható lett ahhoz, hogy a rendszer megdöntésének vádjait kikatyfolják belőle. Közben végig úgy éreztük — nyilván ez is volt a cél —, ahogy tíz embert elítéltek, ugyanúgy száz, vagy ezer másik is lebukhatott volna; hisz azokban a hetekben ki nem mondott "rendszerellenes" viccet, s ki nem kommentálta a pesti zajdulásról érkező híreket? Ám *csak* X számú delikvens kellett, s hogy ezek kik legyenek, utólag úgy rémlik, ezt is eleve eldöntötték valami diabolikus logika szerint. Ezért az elhurcolandók kiválogatása például az egyetemekről, igencsak körülteknitő "káderezés" alapján történhetett, s ebben az egyetemi KISZ- és pártbizottságok elvtársi segítségére a politikai rendőrség bízvást számíthatott. Csakúgy mint az ún. társadalomtudományi katedrák (tudszoc, polgazd stb.) közreműködésére, ezek "dolgozói" ugyanis — tisztelet a kevés kivételnek — a vörös komisszár szerepét szinte végig fölvállalták a Bolyain. Ilyenkor nyilván nem volt közömbös, hogy a lebukásra kiszemelt ki fia-borja, ám ennél is fontosabb lehetett, hogy az ifjú ember valamiképp kilátszdojék a többi közül, fölnézzenek rá az évfolyamon, a karon; az eleven eszű, vitatkozó kedvű mindig "előnyben", s ha az illető mindemellett tehetséges költő is (Páskándi Géza), s fényudvarában számos lepkelány — nos ez az igazi fogás. Az ilyen fiú lebukása nyomán gyűrűzik igazán messze a riadalom, mely aztán magától "húzd meg magad" - okulásra konvertálódik.

De hogy minálunk a sajátosságnak külön is méltósága legyen, 1958 őszén a Bolyain újrakezdődött a "söprés"; kínkeserves és végeérhetetlen kari gyűléseken szólongatták ki a hallgatókat: "az elvtárs, hogy értette azt..., mikor (két évvel ezelőtt) azt mondta, hogy"... És néhány újabb elhurcolás, majd ítélet. Azokban a hetekben persze még nem tudhattuk, hogy ez az újabb gorombulás-hullám már a két kolozsvári egyetem egyesítésének az előszele; hogy a Bolyai-diákság altestén hadd remegjen a textil, így, vélhetően, nem mernek majd moccanni, ha szűk félesztendő múlva a közös-karámba-terelésre sor kerül. Ebben nem tévedtek, 1959 tavaszára végső tiltakozásul már csak professzoraink (Szabédi, Csendes, Molnár) öngyilkosság-sorozata maradt. Miközben az akkori Utunk vezérpublicistája riportsorozatban üdvözli az "aktust", azon lelkesedvén, hogy, ó, mi a közös laboratóriumainkban, bentlakásainkban mennyire szeretjük egymást (magyar lányok a román fiúkat, magyar fiúk a román lányokat stb.). Holott az összeköltözés-cécó nekik (mármint a román diákoknak) pont úgy nem hiányzott, mint nekünk, s hogy akkor nem adódtak közöttünk súrlódások, az talán éppen annak volt köszönhető, hogy egyaránt kedvünk ellenére kényszerítődtünk a nem kívánt helyzetbe. Aztán, hogy összerázódásunk sikeresnek minősítődött, pár hétig disznósültet is gyakrabban adtak a menzán; minden szép és jó volt, tán még a Székely Himnuszt is elgajdolhattuk volna a Tiktakban anélkül, hogy begyűjtsön a markoláb...

Meghatározó korszakélmény lett tehát számunkra '56 — és az is, ami utána következett. Annak ugyanis egyértelmű volt az "üzenete": itt belátható időn belül semmi változás, enyhülés nem várható; ezek nem engednek egy jottányit sem; nem bízhatsz senkiben, húzódj félre s örvendj, hogy az agyadba nem látnak bele. (Akkor még nem hallottunk Orwell regényeiről; és valószínű, lehallgató poloskák sem voltak.) Csakhogy az "okulással" sem sokra mentünk, mivel az egyetemen időről-időre később is, az egyesülés után is meg kellett rendezni egy-egy parti heccet, hogy "miheztartás" legyen... Csak, mindig a kor divatjának s paranoiájának megfelelőn. Így hurcolták meg Király Lászlóékat, ha jól emlékszem, 1966-ban, tehát tova tíz esztendővel a nagy zajdulások után. (Csak hogy ebbe az irányba se sikerüljön meghúznunk semmi nemzedéki határt.) A padlásszobájukban megejtett kuffervizit során verskéziratok, nem javallott könyvek kerülhettek elő, meg talán Szemlér hazafias ömlenyeit parodizáló szövegek (ezt ők majd bizonyára el fogják mondani); különben ahogy azt már megszokhattuk, tökmindegy volt, hogy mit "találtak", most éppen ők kerültek sorra. (Olyat is hallottunk, hogy román kollégákat azért cincáltak, mert Tzara- és Ionesco-köteteket találtak a párnájuk alatt — hát még ha Cioránt, Eliadét is találtak volna...) A hatvanas évek derekán tehát épp Király László, Farkas Árpád, Molnos Lajos, Magyari Lajos látszottak ki a magyar filológus bolyból, tehetségesek voltak, magabiztosak, tarolták a kari színjátszócsoportot, ők voltak a Gaál Gábor körben a hang- és mértékadók; őket szúrták hát ki intő példának, mi sem természetesebb. Alighanem az Árpád úti (str. Traian) "kutatóintézet" rázta őket össze igazi csapattá, nemzedékük kemény magjává. Újabb pár esztendő múltán Ágoston Vilmos következett, ő egy Korunkban közölt tanulmányában Nagy István könyvét merte nem imádni, ez is elég lett az Árpád úti osztályfőnöki órához, egyetemi macerához, merthogy épp ő volt a soron.

Később azt mondhattuk volna, ó, ezek már múló örömök voltak, jött hatvannyolc, némi enyhülés és megint önámító reménykedés-tenyészet, aztán újabb "húzd meg" és így tovább az időben errefelé, kilencszázkilencvenig... Igen ám, de a kartotékok maradtak. Emlékszem, tova a nyolcvanas évek végén, mikor az Utunktól Létay Lajos nyugdíjba kérezett, s közben rólam kiderült, megbízhatatlanságom okán a főszerkesztői székben nem követhetem, eszükbe jutott, hátha Király elvtárs megfelel. Fiatalabb is, na meg kevésbé "erodált". Ahhoz, hogy előkerüljön a kartoték. Az a bizonyos — húsz esztendő után. Mialatt hatszor kicserélődött apparátus, cenzor, pártirányító; a hajdani balhéra olyan sem volt már, aki emlékezett volna közülünk. De a kartoték nyomán fölkerült a pincéből a dosszié. Hümmögtek, vakarták a fejüket; alighanem ők örültek legkevésbé a leletnek, hisz miatta nem tudtak lezárni egy akuttá vált káderügyet...

Mostanában, hogy egy kolozsvári magyar egyetem létesítése egyre égetőbbé válik, s a kezdeményt politikai presztízs-kötélhúzás igyekszik altatni, sorvasztani, itt-ott a hajdani Bolyai Tudományegyetemről is szó esik. Arról viszont nem szól a fáma, hogy az a "rongyos régi" milyen viszontagságos körülmények között létezett. Hogy ama Bolyai fönnállásának rövid 14 esztendejét végigkísérték a kizárások, bebörtönzések. És sajnos az is tény, hogy a tisztogatások, kizárások csak részben történtek "külső nyomásra", ment az, kérem, "önerőből" is. Aminek nyilván tapsikolt a proletárdiktatúra. Minderről nemhogy monográfia, regény nem íródott, de még a visszaemlékezések is módjával érintik a meredekebb ügyeket. Néha nagyon szemérmesek vagyunk. Persze nem mindig, s nem egyemberként... Múltkoriban, mikor Kolozsváron RMDSZ gyűlés celebrálódott, melyen az új egyetem sanszait mérlegelvén Markóékat rugdosta a köz, olyan jelességek is remekeltek (fölszólalni tudni kell), akik annak idején a két kolozsvári egyetem egyesülésének hasznáról, jövős voltáról győzködtek bennünket, na meg olyan is akadt a szájtépők között, aki az egyesülés után is fel-feljelentgette s meghurcoltatta magyar diákjait.

Azt hiszem, túl sokat időztem az egyetem körül, szerepe ugyanis fiatal írórajok szárnyrabocsájtásában enyhén szólva vitatható. Még akkor is, ha azoknak, akik itt az elmúlt ötven esztendőben szépírással próbálkoztak, 80-90 százaléka megfordult a kolozsvári egyetemen vagy a város más felsőfokú tanodájában. Ha nem is töltött el itt számos éveket. S ha nem szerzett is itt, pláne első nekifutásból, diplomát. (Ennek különben hosszú időn át nem volt jelentősége.) Ha arra gondolok, hogy Páskándi Gézától Vári Attiláig, Bálint Tibortól Szilágyi Domokosig, Kenéz Ferencig anélkül hagyták ott, az egyetemet, hogy befejezték volna, azt kell mondanom, az írójelöltek java nem kért a lecsóból. Az is kétségtelen, a Bolyain nem tanítottak Horváth Jánosok, Szekfű Gyulák, s nem volt Négyesy-kollégium. Bár, hogy megintcsak irigykedjünk az előttünk elvonult csapatra, nekik a negyvenes évek végéig legalább volt Móricz-kollégiumuk.

Hanem Kolozsvárnak, a városnak, szerintem, ifjúíró-pallérozásban annál fontosabb szerep jutott. De továbbra sem kultúrintézményes centrum mivoltában; a fiatal író különben is több órát, napot, hónapot tölt el a korcsmában, kávézóban, mint a levéltárban vagy az operaházban. Persze kocsma s kávézó Erdély többi városában is van elég, e városénál különbek is; hanem itt másra gondolok; Kolozsvár szellemisége hűvösebb, tartózkodóbban ítélkező, kerüli a kalaplengető szuperlatívuszokat. Nem fogad el fedezet nélküli nagyzolást; a hivatalos elismerést itt még az átkos idején is illett valahogy restelkedő kézlegyintéssel elintézni. Kolozsváron a divatjelenségek láttán inkább vállat vonnak ("majd kinövik"), de nem borulnak ki, nem kezdenek boszorkányüldözésbe. A vezérkedő hajlamúakat egy idő után nagy ívben elkerülik; a fennforoghatnékban szenvedőket megmosolyogják. Vagyis ennek a városnak nem erős oldala a tekintélytisztelet. Mindezekért Kolozsvárnak soha nem lehetett "legnagyobb" írója, de "legtehetségesebb" fiatal költője sem. Mert a Szamos másik partján még kettő volt ugyanakkora..., és ez nagy előny. Fölbecsülhetetlen. Jellemző, ha az idők során valaki elment innen Erdély más városába legnagyobb írónak, az Kolozsvárt mindenkorra meggyűlölte, annyira, hogy azóta, ha útja netán itt vinné keresztül, a gázpedálról le sem veszi a lábát Tordától Bánffyhunyadig. Érthető...

Nagy Sándor Attila: *A nemzedékmeghatározó történelmi korélmény mellett említette az irodalmi-művészeti élmények szerepét.*

Szilágyi István: Mára ismeretlen dolog az olvasmány tiltott gyümölcs íze. Az, amikor egy szerző műve, de akár egy könyvespolcnyi könyv nem javallott, tiltott vagy esetleg csak nehezen elérhető, s te ahhoz hozzájutsz és olvasod. Az egy éjszakára megszerzett Nagyvilág-szám, melyben az obligát szovjet írók mellett már akad egy Kafka- vagy Camus-novella, Dürrenmatt-dráma; Nagy László fordította Lorca-versek. Most is érzem azoknak a Nagyvilágoknak a szagát. Az ötvenes évek végétől, ha eleinte módjával adagolva is, az európai és amerikai kortárs irodalomból sok minden megjelent, olyasmik, amikről azelőtt nem beszéltek. Bár Aragonból, Steinbeckből, Barbusse-ből, Ar-

nold Zweigból azelőtt sem volt hiány, de most már sor kerülhetett Sartre-ra, Jonescóra, s lassan már Godot-ra is várni lehetett. Szerintem óriási szerencsénk volt azzal, hogy mindez az olvasmánydömping bennünket huszonévesen telibe talált. Ha nincs az a bizonyos tiltott gyümölcs íz, töredékét sem olvassuk el mindannak, amit így elolvastunk. Akkor a betűkultúra még jócskán dominált, ha már nem is volt egyeduralmú; újságot nem olvastunk (én biztos nem), maradt a könyv, a színház. Közben a klasszikusoknak is "illett" elolvasni a nagyját; Bálint Tibi az orosz s részben a francia klasszikusokat oly alapossággal ismerte, mintha visszafele is végigolvasta volna őket. Persze akkoriban még Dosztojevszkijnek is indexen volt néhány műve. Különben tiltott gyümölcsért nem kellett a szomszédba menni, a félig-kortárs magyar irodalom fája is roskadozott alatta. A katedra tudorai Krúdyt, Füst Milánt, pláne Kassákot nagy ívben elkerülték (feleségemnek Gábor Andorból kellett írnia dolgozatot), Kosztolányit társadalmi problémáktól húzódozó kispolgári akárminek mondták, Babitsról főleg azt kellett tudni, hogy elefántcsonttoronyban kucorog. Utóbbiak ugyan megvoltak a kari könyvtár állományában, ki lehetett őket kérni Rácz Iluskától vagy Bartalis bácsitól, de Weöres Sándor, Szabó Lőrinc, Szentkuthy nevét suttogva sem emlegették az egyetem folyosóján. Mint ahogy Dsida, Makkai, pláne Nyírő a honiak közül ugyancsak nemjavallottak voltak. Miközben Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos s a többiek már indulásuk éveiben Weöresre, Szabó Lőrincre figyeltek s nem Majakovszkijra, akit az előző nemzedék költői még igencsak csócsáltak... Emlékszem, Fejes Endre *Rozsdatemetője* (hogy akkori prózakötetet is említsek) kézről kézre járt — hogy mit ettünk rajta, mára nemigen tudnám megmondani. Bennem Sántha Ferenc novellái hagytak mélyebb nyomot, na és Mészöly Miklósra esküdtem *Az atléta halála* elolvasása után. A hatvanas évektől aztán az akkor még viszonylag fiatal költő-triászra, Juhász Ferencre, Nagy Lászlóra majd Pilinszky Jánosra kezdett odafigyelni az itteni poétaság. Hanem egy fordulóra még visszakanyarodok a műfordítás-irodalomra: ekkor (hatvanas évek közepe) Magyarországon már fordítani kezdték a kortárs nyugati irodalom legvadabb "hajtásait" is. Gondolom, azt adták be gazdáiknak (mindig ki kellett találni valami menős dumát, ha rendhagyóbbra vállalkozott az ember), hogy a dekadenciát, mely ellen, ugye, harcolni illik, oly módon leplezhetjük le igazán meggyőzően, hitelesen, ha ezt magával a nyugati íróval végeztetjük el — vagyis közöljük fordításban. Így aztán nemcsak Salinger *Zabhegyezőjét* magyarították, de Orbán Ottó és Eörsi István 1967-re összehozta az *Üvöltés*-antológiát, hogy a Baltorient budijában lapulva Alen Ginsberg is bedöcöghessen hozzánk...

Bartha Balogh Emese: *Melyek voltak azok az esztétikai elvek, amelyek mégis összefogták ezt a társaságot?*

Szilágyi István: Nem hiszem, hogy lettek volna ilyenek... Legalábbis olyan megfogalmazott elvek, melyekhez egy egész csoport tartotta volna magát. Ez szerintem akkor és ott működhet, ahol eleve létezik valamiféle kanonizált esztétikai krédó, amellyel a sajátodat (ha egyáltalán neked lenne ilyen) dialogizáltasd vagy szembeállítsd. Ezek helyett léteztek — főleg ideológiai természetű— elvárások, melyeket a korabeli kultúrkincstár támasztott az irodalommal, a művészetekkel szemben, amelyeknek viszont nem volt körüljárható-értelmezhető esztétikai vonzatuk. Ellenkezőleg, az ún. esztétizálást — amin akkor és ott rendszerint műgondot kellett érteni... — elmarasztalólag olvasta az írófejekre a kritikus. Ne felejtsétek, akkor még az irányító fórumokon mindenfele ott ültek azok a baromi elmék (jutott belőlük a szerkesztőségekbe, de még az egyetemekre is), akik hitték (vagy csak úgy tettek, mintha hinnék, egyre megy): ha a novella vagy a vers pártos mód előremutatónak sikeredk, és ezt a dolgozó elvtárs elolvassa, hatására a tervet menten túlteljesíti. Még jócskán zajlott a Szabó Gyula *Gondos atyafiság*a körüli hacacáré, a Maros Magyar Autonóm tartomány pártbizottsága azzal inkriminálta a regényt, hogy az akadályozza a Nyárád- meg a Kükülő-menti falvak kollektivizálását. Pedig Gondosék is csak be-beléptek, ha nem is dobálták örömükben a kalapjukat, azontúl persze éltek, öleltek, haltak emberül. Hajdu Győző Igaz Szó beli kinyíró kritikáját (melyben párt- és államellenes merényletnek minősül a regény) sokszor fölemlegettük, nincs miért róla több szót ejteni; hanem még Nagy Istvánnak is volt véleménye a műről; mondá: ez, kérem, tisztára agrárpornográfia. Tudtak ám minősíteni a Nagy elődök, abban nem volt hiba. Sebaj, a *Gondos atyafiság* lett a korszak legronggyá olvasottabb regénye, ha a kritika egy könyvet, egy színielőadást levágott (főleg "tartalmiak" miatt), az egyszeriben mindenkit érdekelt, ha az elmeművet be is tiltották, az volt a biztos siker. Az az ínyencség is e kor furcsa divatjához tartozott, hogy miközben békeharctúltengésben szenvedünk, az irodalmi szöveg nagy előszeretettel él a hadviselés szókészletével; mindenhol *ütközet, ostrom* zajlott, és *arcvonal* húzódott a szocialista építés irányain.

...Nyilván minden újabb nemzedék, azonos

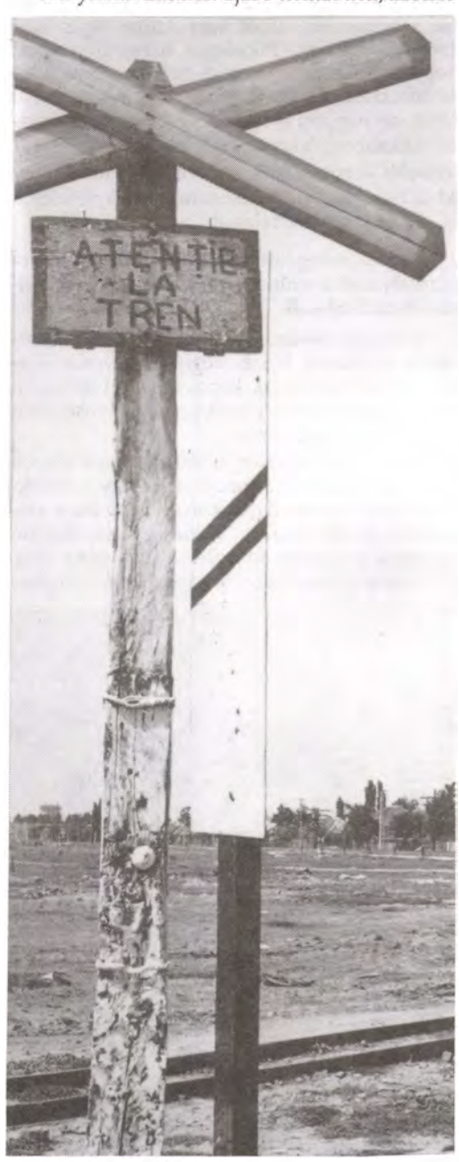

Szabó Tamás felvétele

időben induló írócsapat szereti azt hinni (s elhitetni) magáról (de legalábbis önmagával), hogy kora irodalmában valami eredetit hozott, s hogy ő bizony nem fogadott el tabukat. Kezdjük az utóbbival. Az, hogy nem fogadom el, az ugye azt kéne hogy jelentse: igyekszem félrerúgni az utamból azt a fránya tabut. Csakhogy mi számított akkor és ott tabunak? A kommunista rendszer, annak ún. vívmányai, ideológiája, szentjei és az ajatollahjai. Na, rugdosódj. Félre. Hiszen, mint láthattuk, jámbor rákérdezések miatt is kiutalhatták a szamosújvári Rózsa Sándor-lakosztályt a helytelenkedőnek. Ehelyett idővel és jó esetben meg lehetett kísérelni a tabuk kikerülgetését. Úgy tenni, mintha nem volnának. Úgy tenni, mintha nem tudnánk róluk, hogy léteznek. Nos, ebben ez a Forrás első eresztés valóban jeleskedett; elég hamar megtanulta a tiltótáblák kerülgetését, amiből bravúros permanens akadályfutás lett —, s ezt a mutatványt az irodalom gazdái megtűrték (vagy úgy tettek, mintha nem vennék észre) a hatvanas évek közepére. Igaz, ekkor már fej- és jószágvesztés alig fenyegetett irodalmi szöveg miatt, éppen a cenzor kíméletlenségének s a szerkesztő éberségének "köszönhetően". A szerző ártatlan képpel letette a szerkesztő asztalára a kéziratot, a többi nem rá tartozott. Írását esetleg eltávolították a félig kész oldalakról, vagy eleve nyomdába se küldték; mondván: az ő érdekében. Sajnáljuk, tévedni emberi dolog. (Ha viszont a cinkelt portékát baráti körben elkezdte fölovasni, azt nagyon nem szerette a markoláb.) Ám ha az írás megjelent, és utólag valami gond adódott, akkor azt már a főszerkesztő védte, magyarázta, na meg a cenzor, mert ettől kezdve az ő mamájuk sírhatott az éberségkiesés miatt. Miközben a tabu- és tiltótábla kerülgetés az áttételesebb megjelenítéstechnikák kimunkálására késztette az írástudót, kiderült, azok a bizonyos elvárás-kánonok is fából vaskarikák. Közérthetőséget, az új társadalom építői nemes vonásainak kidomborítását stb. kérték számon, a realista, valósághű ábrázolást. Csakhogy épp ez utóbbit bírták legkevésbé elviselni, az ún. valóságot, s annak tükrözését a tények felől jövet. Ettől kilelte őket a hideg. (Persze ezt nem vallották be soha.) Míg az elmázoltabb kontúrú helyzeteket, vagy az olyan jelképiséget, amit nem tudtak létező állapotokkal pontosan megfeleltetni, azt egyre inkább megtűrték. Így aztán Bodor Ádám novelláival, de még Páskándi Géza későbbi abszurdoidjaival sem volt annyi gond, mint például Molnár H. Lajosnak a resicai kohászati kombinátban játszódó riportregényével. Érdekes a kritika eltanácstalanodása ezekben az években. Ez a műfaj volt a legideológiafüggőbb, a hivatalos elvárások őre, előbb a csendőr, majd a pedellus szerepét osztotta rá a hatalom. Igaz viszont, ha például négy-öt kezdő novellista folyóiratban néhány írást már közölt, erre a kritika mindjárt ráfigyelt. Ez a mi esetünkben a következőképpen nézett ki: itt-ott már dicsérget, majd menteget bennünket némiképp, ám biztos, ami biztos, megró, hogy a régi és az új konfliktusa ügyében nem elég határozott az írói állásfoglalásunk; a belső monológ kuszává teszi a mondanivalónkat, s javallaná, hogy műveinkben erőteljesebben rajzolódjék ki a szocialista humánum, na meg hőseink magasrendű eszméktől áthatva varázsolják jövővé a jelent stb. stb. Jó, ugye? Mindez ma, harmincöt év után, nyilván murisan hangzik. Enyhén szólva. De hol volt ez már akkor a három-négy évvel azelőtti *Gondos atyafiság*-kinyírásoktól? Így aztán nem lett belőle harag — azóta se. A szövegen ugyanis érződött, azt nem a rosszindulat diktálja; a mímelt szigort, rémlik, kikezdte valami tétova várakozás. Mert ki tudja, azok a bizonyos szellemek, melyek a palack dugóját

>>>>> *folytatás a 16. oldalon*

>>>>> *folytatás a 15. oldalról*

feszegetik, milyen természetűek? Mi lesz: húzd meg? Ereszd meg? Akkor épp az utóbbi jött. Talán a legjobbkor, mert közben számos olyan alkotás volt készülőben, melyek megjelenésére a kultúr-kincstár sem a megelőző szakaszban, sem újabb tíz esztendő múltán nem bólintott volna rá. Ezen művek megjelenése viszont a hatvanas évek végére vitathatatlan értékrendváltást eredményezett. A tabuk-tiltótáblák kerülgetésének útjára, módozataira persze nemcsak mi leltünk rá ezen évek alatt, ebbe az akadályversenybe ugyanis időközben az előttünk haladó nemzedék is benevezett, az utánunk jövők meg már eleve ebbe tanultak bele. A leglátványosabb irányváltást (régiónk irodalmában mindmáig) vitathatatlanul az előttünk járók vitték végbe, s ez alkotásaik értékhozamán ugyancsak lemérhető. Ők a hatvanas évek közepére megújították mind írói eszköztárukat, mind az ún. irályt; látványos fordulattal odahagyták kezdeti elkötelezettség-gúzsaikat, nagyjából kiheverték 56-ot követő megtöretésélményüket, átléptek korábbi csalatkozásaik fölött; akkor ők a harmincas éveik vége fele jártak (viaszérésben); tehát amikor derékhaddá avanzsáltak, métermázsás tartalékaik voltak. Mi több, az időközben kicserélődött politikusgarnitúra soraiba is mandátumot biztosítottak maguknak, ám ezzel a húzással most már maradék művelődési fórumainkat igyekeztek biztosítani, saját értékeink érvényesítését fölvállalván. (Hogy ez aztán újabb tíz év múltán mit eredményezett, az már más történet volna.) Hanem mire az ő színeváltozásukra sor került, nemcsak mi (akkor huszonöt-harminc közöttiek) készültünk el a magunkigazolás jó néhány opuszával, de úton volt, sőt érkezőben az utánunk következő raj — máig emlékezetes novelláival, versciklusaival. Így tehát az az értékmegáradás, aminek itt a hatvanas évek második felére tanúi lehetünk, szerintem e hármas fölfutás eredménye; ritka szerencsés szinkronpillanat, mikor különböző korú írócsapatok élményhozadéka nagyjából azonos időben tölt fel irodalmi műveket. Mindehhez persze itt akkor készen állt (ugrásra készen?) meglehetős tehetségállag, no és a fölfokozott megnyilatkozáskészség sem elhanyagolható. Ezek érvényesítődéséhez nyilván számos, úgymond, külső körülménynek is közre kellett játszania — az eddig említetteken kívül.

Bartha Balogh Emese: *Mit jelentenek itt az értékek?*

Szilágyi István: Mindazt, ami irodalmi művek olvastán, művészi alkotások láttán számodra maradandó élménnyé válik. Ami elől gondolataid nem tudnak kitérni. Ami eddig nem volt, ám az elkövetkezőkben úgy érzed, hogy mindig is létezett... Mindaz, amit ízlésed megkülönböztet, akaratlanul is magához ránt. Ez a fajta élmény ugyanis olyképpen szólítja meg az ízlésedet, hogy ettől a pillanattól alakítja, pallérozza is azt a további értéklátáshoz... Azt persze a végtelenségig boncolgathatnánk, hogy az ízlés milyen mértékben az ún. belső fogadókészség s mennyiben a megszerzett műveltségélményed által meghatározott. Az általam előbb említett fél évtizednyi könyvtermés értékvoltát a fonákjáról egyszerűbb néhány jellemzővel körüljárni. Vagyis: az ekkor íródott művek elkülönböznek az őket megelőző húsz esztendőben itt megjelent irodalomtól mind tárgyuk, vételtésük, sugallatuk-üzenetük, mind íráskultúrájuk tekintetében. Nem tapadnak többé (legalábbis kötelező módon) sem az író korához, sem térbeli valóság-parcellákhoz, érvényességük tágabb horizontú lesz. Máig vállalhatók, ma is elolvashatók, sőt kiadhatók. Nem véletlen, hogy a Romániában írott magyar könyvekre akkortól irányul rá határokon túl is a figyelem, s jelenik meg ezekből fordításban is. De ennél talán sokkal fontosabb, hogy itt ezután már tehetséges, magára valamit is adó író, költő szépirodalmi művel (!) többé nem hódol, nem adózik — bárhogy is nyomorgatódjék a később visszazorduló viszonyok között.

Nagy Sándor Attila: *Fölsorolna néhányat az említett korszakban megjelent könyvek közül?*

Sz. I.: Legyen. De előbb egy novelláról szólnék... 1965-ben, mikor föloldották a Páskándi Géza (börtönévek után "letöltött") szilenciumát, behozta az Utunk szerkesztőségébe a *Weisskopf úr, hány óra?* című novelláját, amit aztán a lap közölt. Ez eseménynek számított, újszerűen hatott, számomra máig emlékezetes — talán mert ezzel Géza egyből leiskolázott valamennyiünket... De lássuk az említett könyveket: együtt a három csapatéit válogatatlanul. Bálint Tibor: *Zokogó majom*, 1969; Csiki László: *Esőt kaszáló*, 1968; Farkas Árpád: *Másnapos ének*, 1968; Fodor Sándor: *A feltámadás elmarad*, 1965; *Tűzoltózenekar*, 1969; Kányádi Sándor: *Fától fáig*, 1968; Király László: *Vadásztánc*, 1967; *Rendhagyó délután*, 1969; Kocsis István: *Örömteremtés*, 1969; Köntös-Szabó Zoltán: *Énekelj csak, Simon testvér*, 1968; Lászlóffy Aladár: *Képeskönyv a vonalakról*, 1967; *Szövetségek*, 1970; Palocsay Zsigmond: *Kőrémuzsika*, 1966; *Kakukkfuvola*, 1968; Páskándi Géza: *Holdbumeráng*, 1966; *Üvegek*, 1968; *Az eb olykor emeli lábát*, 1970; Pusztai János: *Illés szekerén*, 1969; Sigmond István: *Árnyékot eszik a víz*, 1969; Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*, 1970; Szabó Gyula: *Szerelmünk havában*, 1967; Székely János: *Só Péter bánata*, 1969; Szilágyi Domokos: *Garabonciás*, 1967; *A láz enciklopédiája*, 1967; *Búcsú a trópusoktól*, 1969; Vári Attila: *Véges nap*, 1967. Gondolom, fölösleges hangsúlyoznom, hogy ez a lustra, mennyire hézagos, önkényes és ötletszerű. És vitatható. Ám amin vitatkozni lehet, az nagyon is létező... Fő gyengéje azonban inkább az, hogy nem terjed ki az akkor már idősebb korosztályok műveire is. Mint ahogy ez az én egész vallomásosdim nem nyit feléjük is — talán méltánytalanul.

Bartha Balog Emese *Előbb külső körülmények közrejátszását is említette, hogy ez az értékrendváltás bekövetkezhessék.*

Szilágyi István: Ez tulajdonképpen a korháttér folytatása lenne, végig a hatvanas éveken. Hisz dehogyis képzelhető el ebben a korban, vagy bármikor elszigetelt jelenségként valamiféle megújhodás.

Akár egy helyijáratú irodalmi-művészeti reneszánszocska is... Ehhez nem egy töredékirodalom három alkotó korosztályának a szerencsés találkozása, de bizonyára tizenhárom egyidejű megtáltosodása sem lett volna elég. Hanem a kor szellemi vibrálása (mármint ami ebből hozzánk is elhatolt); valami új eszmeáramlás fuvallata, mely késztetni s tanítni kezdett, hogy végül rá merjünk kérdezni a megállapodott létezőre; sebaj, ha szétberzelődnek éppen honos kánonok. Furcsa, emberszabásúan bolond évtized volt az a hetedik. Az utolsó, amelyben még valami hozammal, eredménnyel kecsegtető művészeti keresések is számon tarthatók. Nem forradalmakat dajkáló, nem is igazán lázadó: permanensen lázongó évtized. Mint amikor a meglévő társadalmi berendezkedéseknek (csakúgy, mint a kétpólusú világtagoltságnak) kiérlelt, látótávolságon belülre emelhető, jövő felé konvertálható alternatívái még nincsenek. Abszurdan tautologikus közelítésben: csömör, melynek oka a csömör. Európában akkor már nemzedékek egész sora nem szagolt puskaport, a konszolidáció levegőjét áporodottnak érzik, a jóléti társadalom pipereillata viszont csavarja az orrukat, atomhalállal riogatják magukat — s ha mindezen képtelenek vagyunk változtatni, fordítsunk hátat az egésznek. Mi sem jellemzőbb: az évtized divatos stúdiuma a szociológia. A kor idea- és eszményképtorzszülöttei — Che Guevara; Mao-imádat — mára röhelyesek. Mi értetlenül bámulunk: az olasz diákok mit esznek Marxon —, ahelyett, hogy örülnének, hogy nekik nem kötelező háziolvasmány a nagyszakállú klasszikus... A történelem nagy felfordulásaihoz mérten a mozgalmak békeidős pattanásos kamasz-balhék. Mindez persze nagyolva. Mert "közelnézetben" korántsem volt ez igazán elíziumi évtized, különösen ha Amerikára gondolunk. Két Kennedy-gyilkosság, ráadásnak a Martin Luther Kingé; na és ezekben az években Vietnamban igencsak perzselnek és perzselődnek a fiúk — bebiztosítván az Államoknak a kudarcélményt az elkövetkező harminc esztendőre is. A Berkeley-egyetemen szétfeslő virágok nemzedéke viszont ugyanekkor sugározza szerte szabadszerelemés szabad-narkófogyasztás programját, mely ha kitérőkkel is, de életszemléletváltást eredményez. Európában viszont, ahogy e divat-balhéknak indult mozgalmak (az évtized végére) túllépnek az abszurd tagadáson és valóságos politikai vonzatú, radikális változásokat sürgető mozgalmak felé próbálnak nyitni, mindjárt megszámláltatnak napjaik. Mert a retorzió ezután már sem Nyugaton, sem Keleten nem várat soká magára, csak hol-hol a sajátos módi szerint. Az, hogy a párizsi diákok megszállják egyetemeiket, hagyján, de amikor a Renault üzemeiből is utcára tódul a *másik* osztály — ennek ugye, már fele se téréfa. Ebbe De Gaulle aztán bele is bukik, de országlása utolsó heteiben (miután rendőrsége nem tudott megbirkózni a "feladattal") még létrehoz egy fekete zsávoly-kezeslábasba bújtatott belbiztonsági légiót; a zömök izompacsirta legénység zömét állítólag breton parasztfiúkból toboroztatja, ezek aztán gumibotot lóbálva, derékszíjhoz láncolt pisztolyukkal ott silbakolnak a diáknegyed sikátoraiban évek múlva is. (Hallottam csattogni bakancsukat.)

Forduljunk Keletnek: míg Pesten csak gazdasági reformok esélyeit latolgatják, nem esik becsület a rendszer foltján, ám mihelyt Prágában (azt hívén, tavasz van) ezeken túl a politikai intézményrendszer reformjára is gondolni mernek, mindjárt indulnak Brezsnyev tankjai és a baráti országok megszálló seregei — helyzetet helyreigazítani.

...A Sorbonne-ról tehát hazarámolták a diákokat, maradt utánuk állítólag hatvan méter hosszú és négy méter magas szemétkupac; a párizsi lapok néha nagyon adnak a precizitásra: azt is tudni vélték, hány srác hányféle nemi betegséget szedett föl a Sorbonne-kommúnában azok alatt a hetek alatt. A diákokat otthon a szülék megmosdatták, kikúrálták, aztán megborotválva visszaküldték fertőtlenített-féregtelenített amfiteátrumaikba, tanulják csak tovább

a magfizikát, a Római Jogot s a szociológiájukat; Dubček elvtársat pedig házi őrizetbe vették, ha jól emlékszem — Európa tehát csendes, újra csendes, merthogy így jobb szereti: ez ennyi volt, ahhoz képest könnyen megúsztuk, föllélegezhetünk... Igaz, ezután már a közhelyek sem voltak a régiek...

(E korháttér-vázlat így persze durván leegyszerűsítő, csapongó s nem valószínű, hogy mindenben lényeglátó: amilyen arasznyi hasábterjedelemben lehet.)

Távol álljon tőlem, hogy egy bizonyos kor mozgalmár-történéseiből, egy évtized vívódásaiból vagy akár eszmei magakereséséből is közvetlenül próbáljak eredeztetni irodalmi megújhodást. És itt a "közvetlenül"-ön a hangsúly, mert különben mindez persze hogy nem hagyta a művészeteket, a gondolkodást érintetlenül. Az is kétségtelen, hogy ugyanebben az évtizedben egész Kelet-Európa szellemi életében erjedés indul meg, valami változni kezd. Igaz, leszámítva a Prágai intermezzót, csakis ott. Vagyis a szellemi életben. Egyszerre csak a tágasabb világ számára is érdekes lesz a cseh szépprózа, a magyar film, a bukaresti színjátszás — hol melyik tudott könnyebben kibújni a politikai hatalom "öleléséből". Amúgy a lengyelek viszik a prímet, ott már az abszurd dívik, s nem is csak a kísérleti színházak deszkáin. Ámde a faltörőkos, a bomba mégis Keletről, a nagy testvér országából érkezik: Szolzsenyicin. Na, itt aztán semmi tabukerülgetés, áttételesség: a hagyományos nagyrealista orosz próza szinte monoton morajláshangján elmondják nekünk Iván Gyenyiszovicsnak, egy szovjet kényszermunkatábor rabjának egyetlen napját. És ezzel egy pillanatra, úgy tűnik, minden mellébeszélés visszamenőlegesen is érvényét fogja veszteni. Ráadásul a szerző élete kálváriaja teljes mértékben hitelesítette a művet: Szolzsenyicin nyolc évet töltött börtönökben, lágerekben, még hármat kényszerlakhelyen, az adója, úgymond, ki volt fizetve, a hatalom fújhatott a plattenba... Leíródott tehát, hogy a rendszer rohadt s hogy embertelen, gyilkos, elnyomó gépezet biztosítja fennállását. Várható volt, hogy a kisregény megjelentét egyfajta gátszakadás követi majd. Ez elmaradt, jól működtek a zsilipek. A gyeplőn azért lazítottak valamit; ámde mindig kínálkozik elterelő hadmozdulat. Vagyis: Szolzsenyicin elvtárs etalon műve ugyebár nem ma játszódik. Hanem régebben. Még a Sztálinék, Berijájék idején. Akkor személyi kultusz volt, torzulások... Rossz, elvetemült elvtársak nyomorgatták, gyilkolászták a népeket (kinyírtak pár tíz milliót). De azóta a párt, hála jelen vezetői bölcsességének, rátalált a helyes útra. Kinyitotta a kényszermunkatáborok kapuit is (a transzszibériai vasúton hat millió vánszorgott haza). Az, hogy az *Iván Gyenyiszovics* megjelent, éppen azt bizonyítja, hogy új szelek fújnak mifelénk. Hogy mi szembenézünk a hibákkal, lám, engedjük kimondani az igazságot (— az előző szakasz bűneiről). A múltról. A múltakról... Itt most azért tértem ki az amúgy untig ismert Szolzsenyicin-epzódra, mert az ő esete az íróval-irodalommal szembeni eljárás-elbánás tekintetében valamiképp mintaértékű lett az elkövetkező időben, ha más nagyságrendekre átvetítve, s ha százféleképp elárnyalódva is. (Ráadásul ott is, ahol a szovjet példát egyebekben épp kezdték nem követni.) Tehát: Szolzsenyicin valamikor 1959-ben röpke három hét alatt megírja az *Iván Gyenyiszovics egy napját*, melynek közlését egy csomó huzavona után Tvardovszkij, a Novij Mir főszerkesztője vállalná, ám "a fölöttes fórumok" nem kapkodják el a rábólintást, egyre fönnebb passzolják a döntés meghozatalát, míg végül 1962 őszén maga Hruscsov járul hozzá (lehet, a vodka-túladagolás, vagy ki tudja milyen meggondolás, tán megfontolatlanság okán) a kisregény Novij Mirben való megjelenéséhez. Csakhogy szerzőnek lennének még kéziratai, ám az említett jóváhagyás nem bizonyul precedensértékűnek. Közben a szellemi élet a mű hatására végképp megosztódik, konzervatív s reformer erők csapnak össze fölötte. Tvardovszkijék, folyóiratukat s a maguk bőrét is mentendő, Lenin-díjra terjesztik föl Szolzsenyicint. Ez is a kor értékmentő koreográfiájához tartozik: a renitensnek számító írót barátai, jótevői kitüntetésre, díjazásra javasolják így próbálván számára védettséget biztosítani. Figyelemreméltó a villámgyors magyar reagálás: Lukács György — alig száradhatott meg az orosz kiadáson a nyomdafesték — máris azt bizonygatja, hogy Szolzsenyicin kisregénye szocialista-realista alkotás, mi több, azt az irály megújításának kell tekinteni. Avagy a klasszikus "beemelés"- kísérlet tipikus esete; ez ugyancsak egyik ismert értékmentő-technika. Talán ennek is köszönhető, hogy mi alig három hónappal a *Novij Mir*ben való megjelenés után (1963 februárjában) már olvashattuk a *Nagyvilág*ban az *Iván Gyenyiszovics egy napját*. A Lenin-díjra való fölterjesztést persze (Szolzsenyicin nagy megnyugvására) elutasítják; időközben a konzervatív front megerősödik, Tvardovszkijék kísérletét olybá veszik, mint akik a szovjet rendszer ablaka alá csináltak, s bezörgettek vécépapírért. Hrucsov napja leáldozóban, az "ereszd meg"-szakasz böjtje közeleg. Csakhogy ezalatt Szolzsenyicin továbblép, nyílt levelet intéz a Szovjet Írószövetség IV. Kongresszusához; irodalompusztítónak nevezi a cenzúrát, elutasítja az őt ért rágalmakat stb. stb., minek következtében teljes közlési tilalommal sújtják. Ami ezután következik, ugyancsak számos esetben fordul elő a szomszédságban az elkövetkező húsz esztendő során: szamizdatban jelennek meg a ki nem adott művek (itt *A pokol tornácán*, s a *Rákosztály*), majd külföldre csempészett kéziratok; és polgárjogi mozgalmakban való részvétel és házi őrizet; és öngyilkosságba kergetett gépírónő; és Nobel-díj, melynek átvételére az írót nem engedik kiutazni... — egészen az 1974-es emigrációba toloncoltatásig.

Csomafáy Ferenc felvételei

Azt tehát a pártállam még csak-csak elnézte (esetleg másnapos elme- és üzemzavarában), hogy kinyomtatódjék nagy néha valami "rázós", de az író személyes-kiállásos ellenzékisége már nem számított bocsánatos bűnnek. Erre később (tizenöt év múlva), nálunk is került példa; mindaddig, amíg *csak írtunk*, nem volt különösebb gond velünk — esetleg nem jelent meg az "elmemű" —, a balhé akkor ütött ki, amikor elkezdtünk *aláírni* is. Állásfoglalást, nyilatkozatot, tiltakozást (például a Lăncrănjan ominózus magyarfaló könyvében foglaltak ellen) stb. De igazából az ún. irodalmon túli, a közállapotok tarthatatlanságát evidenciába emelő, a magyar iskolák megszüntetését szóvátevő stb. kiállások minősültek főbenjáró bűnnek (Király Károly, Sütő András, Takács Lajos tiltakozó szövegei), ezek ugyanis Nyugatról a nálunk milliók által hallgatott rövidhullámú adókon köszöntek vissza; előlük immár nem térhetett ki a hatalom. Mint ahogy semmi elől, amitől rettegett. Így a szamizdattól is addig fázott, míg aztán Szőcs Gézáék a nyolcvanas évek elején ezt az örömet sem spórolták meg neki (Ellenpontok). Kezdődhetett a hajsza, majd a külföldre-tessékelés. A szovjet mintából deriválható hasonlatosságok túlságosan is kínálkozók. Csakhogy működött ez áttételesen is, mivel az okok, motivációk kiterjeszthetők, áttehetők. Például az etnikai nemkívánatosság irányába. Túl sok itt, kérem, a magyar meg a német író, apasztani kéne őket. De valahogy úgy, hogy ez nekik maguknak jusson eszükbe. Aztán még némi mórikálódás is... Jé, ezek menni készülnek; tán jó dolgukban; ki látott ilyet; na de nem állhatjuk útjukat... Menjenek a szemük világába — avagy a tizenöt éven át tartó kultúr-exodusunk...

Na de túlságosan fölszaladtam az időlétra fokain, hiszen mindezt a hatvanas években dehogy is láthattuk előre, akkor még egyelőre kultúr-pártapparátusok színeváltozását figyeltük, merthogy éppen ló döglött, hám ürült... (Meghalt Gheorghiu-Dej.) Sorsunk cudar iróniája: az új fiú országlását azzal kezdte, hogy elcsapta a főhóhért, politikai elítélteket engedett szabadon; majd rehabilitáltak is némelyeket. Ráadásul megpróbált peresztrojkás illúziókat kelteni. Mindenekelőtt azzal, hogy az ideológiai- és kultúrfrontra beemelt néhány Harward-boy-utánzatot (számos filozoptert, volt, aki esztétikát adott elő; a központi meg egyenesen az egzisztencialistákból doktorált). Módjával ugyan, de lassan hozzá lehetett piszkálni itt is a tegnapi bűnökhöz (Duna-csatorna, kollektivizálás körüli nyomorúságok); nem örültek ugyan, de eltűrték, hisz ugye (ahogy már amott is láttuk) mindezek a régi elvtársak bűnei. Vagyis a múlt, a múltak... Mi az időben messzibb szaladtunk, vissza távolabbi korokhoz. A szépprózában, de különösen a lábadozó drámában, megjelennek a Cézárok s a velük fenekedő udvari bölcs; fejedelmek és íródeákok és újhites papok — hermelinpalástban és tógában birkózik egymással hatalom és művészet. Mindezt el lehetett adni azzal, hogy: rég volt, tán igaz se volt. Ezen az sem változtatott, hogy éppen megduplázták a cenzúrát. Hiszen ennek a nálunk öröktől dívó fonák logikák szerint azt kellett jelentenie, hogy további enyhülés következik... (A béljósok hasüregi szervei mindig pontosan jelezték.) E fals logika egyébként pokolian bevált: odább a hetvenes évek derekán, a zúzmarásodó-zorduló korszak azzal kezdődött, hogy pár hónapra eltöröltek mindenféle cenzúrát (mármint spaltokat előreolvasót).

...Tehát egyelőre kettő is van s mindkettő szorgalmasan olvassa a félkész oldallevonatokat. A régi vágású cenzor (aki mindenkor a belügy féregnyúlványa) a tiltott fogalmakat szűri s írtja ki a hasábokból, ehhez egész katasztere van, melynek állaga állandóan változik. Sokáig azt nem volt szabad lenyomtatni, hogy *Székelyföld*, vagy *földgáz*, majd meg azt se, hogy *kismacska* (nem vicc!); a végén pedig a helységek magyar nevét. (Így lett Temesvárból Bega-parti város, a kolozsvári színházból Sétatéri színpad stb.) azt, hogy *bocskor*, nemcsak leírni, de képzőművészeti reprodukciókon "megjelenítni" sem volt szabad romániai magyar kiadványokban, mondván, hogy ezzel mi kigúnyolnánk a román népet; hiába magyaráztuk nekik, hogy

>>>>> *folytatás a 18. oldalon*

>>>>> *folytatás a 17. oldalról*

hajdúink s kurucaink is igen nyűtték ezt a lábbelit. A másik cenzor (aki ezt kikéri magának) a pártbizottság újdondász esztétája, filozoptere. Ahol két ellenőrző szervet hoznak létre hasonló rendeltetéssel, a rivalizálás közöttük mindig várható. Eleinte az utóbbi, a párté erősebbnek érezte magát s kikötötte, hogy a féregnyúlvány ideológiai-tartalmi ügyekbe ne szóljon bele, merthogy ahhoz nem ért. Ő viszont hagyta futni a metaforikus vétetést, sőt az abszurdoidot is; merthogy az kinek árt? Ebből az lett, hogy a kolozsváriak például hetente fellebbezték egymás döntéseit a sajtóközpont s a KB propaganda-osztály csúcsain; hogy általában nyolcvan Carpatit szívjunk el a szerkesztőségben, míg a kétfejű cenzúra válasza megszületett, ahhoz, hogy néha két-három szót kelljen (rendszerint szinonímájára) kicserélni a hasábokban. Ha valami "homályosra" rákérdeztek, hogy az írást futni hagyják, a szerkesztő talicskázta nekik a mentőöv-érveket, amit aztán maguk is fölhasználhassanak, ha utólag elővennék őket a gazdáik.

Ez az a korszak, amikor körülöttünk s velünk valami furcsa, két irányba mutató cinkosság honosodik. A *hallgatólagos* szféra egyik bugyrában húzódott meg ez is — ettől persze még működött. 1. Az író tudta, a társadalmi berendezkedésben belátható időn belül nem várható gyökeres változás (az ilyen illúziók, mint láttuk, nagyon megbosszulták magukat azelőtt) — ha viszont ezt tudomásul vesszük, szabadjon nekünk akadályfutni, sorok közzé s mögé bújni, metaforával üzengetni. (Ez különben eléggé megvallatta az elmét, s egyféleképp meg is válogatta a rejtezkedve-építkezésre alkalmas tehetségkaraktert — ha egyáltalán lehetséges ilyen.) Ezt a kultúrkincstárhoz szerződött filozopter-esztéta hagyta (eltűrte évekig), pedig tudta, miről van szó, nem volt hülye; mintha néha még a száját is elhúzta volna — bár inkább foghúzásos volt a mosolya. Arra gondolhattak: még mindig jobb, ha parabolát pácolunk, mintha a való élet parabellumaival babrálnánk. Még mindig jobb, ha az általuk ellenőrzött hasábokon futjuk köreinket, mintha az alagsorban sokszorosítanánk verseket. Eközben persze a kritika is átváltott, feledni igyekezett a pedellus-szerepet s rövidesen a születő irodalom érték-érvényesítésének szolgálatába szegődött — magyarán gazdát s krédót cserélt. Előbb a "beemelés" módszerét próbálgatta (lásd Lukács György esetét a szocialista realista Iván Gyenyiszoviccsal), majd az új művek humanista üzenete körül kapisgált, tanácstalankodott, aztán már csak impressziókat halmozott, hogy végül megkísérelje a művek stiláris, módszerbeli, széptani stb. elemzését is. Időközben a kor divatja ugyancsak segítségére sietett: mifelénk is fölfedezték a strukturalizmust. (Eleinte ezt az irályt is be/át kellett emelni egy-két palánkon: "köztudott, ugye, hogy a *Tőkében* már Marx úr is alkalmazta e módszert" és így tovább.) A doktorándusz szemelgethette hát az agg költő névelőit, ebből aztán összejött a disszertáció. És béke volt. Végül, ha valamelyik kritikus, ne adj isten, az elemzett elmemű tartalmi "dekódolására" vetemedett volna, ezzel följelenti nemcsak az írót, de a szerkesztőjét is meg a lektorát, sőt a cenzorát... Persze nem volt ez sem gondtalan korszak, mert azért előfordult... az is, hogy följelentette; s közben meg sem elemezte... Nyilván mára attól tűnik az egész valahogy elviselhetőbbnek, hogy tudjuk, utána mi következett. Egyébként egy ideig valami keveset még abból is profitálni lehetett, hogy a pártállam az ellenzékiségtől fázott, sőt iszonyodott. Jobban mondva attól, hogy bármiféle ellenszegülést tudomásul kelljen vennie. Előfordult, inkább úgy tettek, mintha mi sem történne, csak hogy ne kelljen "intézkedni", "eljárni" — hisz mihelyt erre sor kerül, ez egyben beismerése is annak, hogy egyáltalán létezik ez a "tünet".

Hanem előbb két irányba ható cinkosságot emlegettem. Tehát: 2. Ez az íratlan, sőt kimondatlan egyezség ugyancsak a hatvanas években jött létre — író és olvasó között. Ez idő tájt kezdik olvasni minden késztetés nélkül azt az újabb irodalmat, ami nem kötelező, és amely később sem lesz tananyag. Érettségi tételnek megmarad a *Legmagasabb hőfokon*, a *Hősnél többek* stb. tehát az irodalom megkettőződik. A tananyagirodalmat persze, mely ekkorra rég szaturációt okozott, egyelőre senki sem meri újraértékelni; marad, hogy leszáradjon magától. És addig is apassza az olvasáskedvet, miután kötelező. És hivatalos. Ám közben már ott a másik, amelyre pusztán azért is ráirányul a figyelem, mert ez valami más; szerzőik nem kapnak állami díjat, kitüntetést — lássuk hát, kik ők? Vásárolják a könyveket, kezdik számontartani az addig ismeretlen neveket. Egy *Forrás*ban kiadott verskötet ezer, a próza háromezer példányban jelenik meg. De nő a két irodalmi lap példányszáma is, az Utunk 16000 példányban kél el, és ez, ha az olvasószámot akarjuk megkapni, hárommal szorozható. Az olvasó fogékonyá válik az áttételesebb szövegek iránt, majd ráhangolódik a metafora ízű üzengetésre is. S ez onnan kezdődően lesz igazi cinkosság, mikor az olvasó elhiszi, elfogadja, hogy ennyit lehet. Hogy az író "elment" a közléshatárig. Az is előfordult, hogy aggódtak érted, ha meredekebb szöveggel jelentkeztél, nehogy letiltsanak. Persze túlzás lenne itt tiltott gyümölcs ízekre gondolni, mégis, mintha ott lebegett volna e láthatatlan játékasztal fölött valami nonkonformzimus-fuvallat. Ez a cinkos összetartozás később kiállta a nyolcvanas évek legkeményebb próbáit is, mikor már végképp csak a sorok mögül lehetett kibarkochbázni valami kis fügemutogatást, mikor már az irodalmi lapoknak is fele terjedelmét tette ki a sokoldalúan fejlett publicisztika-paraván. Mikor közös túszállapotunkról már csupán halvány jelzések maradtak; s ez még mindig elég volt ahhoz, hogy értsük egymást: te ugye tudod, hogy én tudom, hogy te tudod, mi a helyzet velünk?

Ezért érte aztán sokkszerűen az irodalmat a rendszerváltozás után, hogy ez a játékasztal fölborult. Vagyis az, hogy a hajdani olvasó hátat fordított az irodalomnak és már csak akkor köszön vissza az írónak, ha annak arcát nagy ritkán fölvillanni látja a képernyőn, míg szusszan a kéken villogó világszemétláda a hírmagazin s egy szappanopera-folytatás között.

Ez tehát már nem a *mi időnk*. Ám lássátok, mit kezdtek vele.

(A beszélgetés szövegét a kéziratgondozás során több ponton kiegészítettem, továbbá itt elhagytam azokat a részeket, melyek saját könyveimre vonatkoztak, részint terjedelmi okokból, na meg ezekről máshol elég sok szó esett. Sz. I.)

Kérdezett:
BARTHA BALOGH EMESE
és NAGY SÁNDOR ATTILA

Bogáti Bokor Ákos felvétele

KISS ZSUZSA

Vers az egyszájú ágyúk mellől

Ezek a fókatestű bronzgiliszták.
Azok a vad törökök. Hogy gyilkoltuk
egymást Buda falainál.

Sorsisten egy füst alatt sajnál. Felépült
város leépült házaiban öregszik
hamuszórta szemléletünk.

Kutyájukat untató idomárok
járják a fáradt olajat tároló
zsákutcát. Egyébként sincs rend.

Mozgás

Visszasírja magát a halálba.
A csend ellen lázad.
Hűvös van, habár nyárban lépkedünk
unott tömött sorokban.

Esetek, naivul

Van, aki szombaton is ablakot pucol.
Van, aki szombaton sem pucol ablakot.

Én a gesztenyefákat hallgattam egész nap.
Majd beszerzek egy tiszta tájat ablakom alá.

Üres szimmetriák

Akácok hálójában vergődik a párduc,
dombra fel békahátón utazik a hold.
Krétapor itatja a tengert és pusztulni
kíván a vágy. Kő szeretne lenni
nélküled.

Elviselhető? hogy adni oly ugrásra kész
enedik osztódása után is a lélek —
bár a gond ráncot tetovál minden mozdulat
újtába. Nem emlékszik a hiány
önmagára.

Álom

hallgass. belefújt a szél a tőba
és egyetlen szóba menekült a
játék, amelyben mindent szabad volt
tennünk. kéttörzsű hajónk átszelte
a bajok tengerét, és úgy örült,
mintha víg kikötő várt volna rá.
a Hínárokat gondolat szülte,
miután minket egymásnak adott.

festett viharfellegekből jött egy
valódi zápor. Kincsem. megázol.
szívembe rejtelek. kiabálok,
a látszatot elejtem. ami van,
akkor is van, ha tilos lennie.
régvolt szőlőkertek illata száll.
elfeledett istenek hajtják le
fejüket remegő dombok hátára.

KÓDEX

Ősibb, mint a többi nyelv?

A minden tavasszal megrendezett Magyar Nyelv Hete nemcsak tisztelgés nyelvünk előtt, hanem alkalom arra, hogy gondolkozzunk, eszmét cseréljünk sajátosságairól. Balázs Géza nyelvésszel, az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánhelyettesével beszélgetett Albert Gizella.

R.: *Egy neves angol nyelvész írt a magyar nyelvről, és azt állította, hogy ősibb, mint a többi nyelv, egy tömbből áll, és hogy talán ezért nagyon ellenálló az idegen hatásokkal szemben.*

B. G.: Ebben biztosan van valami. Mi nyelvészek sem tudjuk pontosan a titkot. Egy biztos: a magyar nyelv nagyon ősi nyelv, valószínűleg a finnugor nyelvcsalád mellett a magyar nyelv érintkezett — a nép biztosan, de a nyelv is — más nyelvcsaládokkal. Ha ezeknek a történetében egy kicsit barangolunk, akkor nagyon messzire tudunk eljutni. Most írtam egyébként erről egy könyvet, "The Story of Hungarian Language", angolul jelenik meg, "Egy kalauz a magyar nyelvhez" ez az alcíme. Azért említem itt meg, mert ebben megpróbáltam összefoglalni a külfödiek számára azt, amit a magyar nyelvről regényesen, érdeksen érdemes tudni. Amikor írtam, akkor egy francia fogorvos képe kellett, hogy a szemem előtt lebegjen, aki jön Magyarországra, s megáll Hegyeshalomnál, s azt mondja: "Úristen, mi az, hogy Hegyeshalom?" Hát ezt nem lehet elolvasni! Ugye? Én megpróbálom a magyar nyelv szerkezetét bemutatni, s ebben van egy fejezet, amely éppen ezt boncolgatja, hogy a magyar nyelv miért egyedi nyelv. Hát persze indoeurópai nyelvek gyűrűjében van, ez föltétlenül közrejátszik abban, hogy talán egy befelé fordulás van a nyelvünkben. Megfigyelhető ez a nyelvjárásokban. Vannak-e magyar nyelvjárások? Hát persze, vannak, mi ezt mondjuk; s kiváló a magyar nyelvjáráskutatás, de ezek nem olyan nyelvjárások, mint az indoeurópai nyelvekben. A mieink alig-alig különböznek egymástól. Egy Sopron-környéki magyar egy Brassó-vidékivel tökéletesen megérti egymást. Semmiféle kommunikációs akadály nincs. Egy-két ismeretlen szó persze akad, egy picit talán furcsának találják a másik hanglejtését, de nem lesz kommunikációs zavar kettejük között. Úgyhogy valószínűleg ez ilyen befelé fordulás eredménye. Én ezt tudományosan úgy mondom, hogy konvergencia alakult ki a magyar nyelven belül. Ennek több oka van. Lehet történelmi oka, lehet nyelvi oka. Nagyon eltér a magyar nyelv szerkezete a többi nyelvtől, és ezt tudóstársaimnak is gyakran szoktam mondani, hogy roppant izgalmas a magyar nyelv abból a szempontból, hogy valószínűleg a nyelvállapotnak egy sokkal ősibb rétegét őrizte meg. Például a hangutánzás roppant gazdag a magyar nyelvben, vagy az ikerszavak: tarka-barka, csigabiga és egyebek. Az indoeurópai nyelvek többségében ez a kategória nem gazdag. S még rengeteg ilyen példát lehetne mondani, de akkor soha nem érnénk a végére.

R.: *Egy másik megállapítás, szintén a magyar nyelvről, Balázs Nándor fizikus professzortól származik, akitől egyszer megkérdeztem, hogy vajon miért olyan kiválóak a magyar természettudósok, például a fizikusok, és akkor ő meglepő választ adott. Azt mondta, hogy ennek az eredete szerinte a magyar nyelvben keresendő, mert a magyarban kiegyensúlyozott az arány a konkrét és az elvont szavak, kifejezések között.*

B. G.: A magyar származású Nobel-díjas tudósok közül többen mondták már ezt. Ezt Teller Ede is többször megfogalmazta. Ő azt mondta, hogy őt a maghasadásra meg a magfúzióra, az ezzel kapcsolatos nézeteire Ady költészete, szófúziója vezette rá. Hogy ez persze egy utólagos misztifikálás-e avagy tényleg van benne valami, azt nagyon nehéz megfogalmazni. Egy bizonyos: a magyaré nagyon sajátos logikájú nyelv, de mint nyelvész hadd tegyem hozzá rögtön azt a tudományos álláspontot, hogy minden nyelv más. Ez a nyelvi relativizmus elmélete, ami azt jelenti, hogy minden nyelv másként látja a világot. Na most elképzelhető, hogy ebben a sokféle látásmódban vannak olyanok, amelyek esetleg a természettudományok számára nagyon hasznosak és eredményesek.

A Magyar Rádió műsorfüzetéből, 1998. VII.

INDEX

CSODÁLATOS 20. SZÁZAD A ZENÉBEN 7.

Back to Bach

"VISSZA BACHHOZ!"

Sokszor hangoztatott, sokszor megélt jelszó. Már Mozart kereste a visszautat Bach zenéjéhez. Beethoven kifejezetten óhajtotta a visszafordulást a bachi hagyományhoz, legfőképpen fúgaművészetéhez. Az utolsó beethoveni remekek majd mind tartalmaznak fúgatételt is. A romantika eszményképpé emeli a bachi muzsikát. Schumann BACH-darabjai, Liszt grandiózus *B. A. C. H.*-orgonakölteménye és a számtalan visszautalás Bach-művekre, az azokban megtestesülő legmagasabb rendű barokk zenei eszményképre jól jelzi a romantikus zene *nosztalgikus* tiszteletét Bach iránt. Ebben a zenei nosztalgiában vallásos hit, különös vágyakozás az elérhetetlen mintakép iránt keveredik egyfajta rezignáltsággal, a zenei jelen iránti kételkedéssel, a múlt istenítésével. Így két, kibékíthetetlenül ellentétes világ "találkozik": a barokk zene fegyelmezett bachi apoteózisa a romantika érzelmi szabadságával, néha szabadosságával. Ennek az ijesztő kettősségnek volt apostola a zenében MAX REGER.

Rövid élete — mindössze negyvenhárom évet élt — a századfordulóra esik. 1873-ban született és 1916-ban halt meg. Megérte az első világháborút, de szerencsére már nem élte meg az azt követő európai traumát, a keserű kijózanodás éveit, bár zenéjében az *új tárgyilagosság* egyik előfutára. Miközben *Romantikus szvit*et komponál (op. 125) 1912-ben, a rákövetkező évben a *Négy Böcklin szimfonikus költeménny*el már az expresszionizmusig nyit utat. A közismert *Változatok és fúga egy Mozart-témára* (op. 132) egyfajta szintézise a romantikus és bachi zenei világnak, Mozart szellemiségének jegyében. Fantasztikus stílus és szellemi ötvözet. Majdnem azt írhatnánk: ZENEI ÖTVÖSMUNKA a legmagasabb művészi kivitelezés jegyében. A művet a szerző mutatja be 1915-ben Berlinben, és ugyanebben az évben zenekarra írja egyik korábbi művét, az op. 86. jelzésű *Változatok és fúga egy Beethoven-témára* című. Ez a zeneszerzői gesztus önmagáért beszél: a kilobbanó romantika fogódzót keres a nagy elődök világában. Gondolatait, érzelmeit, világképét eszményesített zenei idézetből bontja ki, mintegy felszabadítja annak rejtőzködő energiáit. Rendkívül érdekes kérdés, hogy ennyire mellőzi a romantika a saját téma variációs feldolgozását és mindenek fölé helyezi az átvett téma *arisztokratikus-artisztikus rangját*. Gondoljunk csak Liszt vagy Brahms variációs műveinek témaátvételére. Akárcsak náluk, Regernél is egy új zenei gondolkodásmód megszületéséről és méginkább kifejlődéséről van szó - világért sem témahiányról! Brahms, Liszt, Reger variációs technikája látszólag teljesen túllép a témán. Nemcsak karakterét, de lényegét is megváltoztatja a felhasznált zenei idézetnek. Azzal, hogy új hangzásenergiát szabadít fel az alapul vett hangzásból, egyben új minőségében is elénk tárja azt. Gyakran azt is megmutatja ez a variáció-típus, hogy honnan jött maga a zenei hangzásidézet. Az idézett téma előképét is felkutatja, visszavezeti azt az *ős*(hangzás)atomhoz. És EBBŐL indul el újra, hogy ezt az ÚJ ENERGIÁT használja fel műve éltető elemeként. Valódi 20. századi zenei gondolkodásmód: meglátni, felszínre hozni a bármilyen zenében benne rejlő energiakészletet.

Ennek az új zenei "látásmódnak" köszönhető, hogy az alkotók nemcsak már ismert zenei témákhoz nyúltak, de - kilépve a zene világából — más művészetek téma-ihletését is természetesnek érezték. Musszorgszkij zeneiképkiállítás viziója világosan bejelezte, hogy a zeneszerző képes a képek energia-töltetét is *zenei energiává* átalakítani. Reger hangzásképei Böcklin festményeiről még tovább lépnek ezen az úton, szinte elszakadnak a TÉMÁTÓL és ahhoz az ősképhez keresik a kapcsolatot, amely a *festő tudatában felmerült*. A 20. századi zene képzőművészeti élményei és ezek lecsapódásai konkrét művekben már régen nem kötődnek kizárólag a megjeleníthetőség eszköztárához: a művészi alkotásban felmerülő transzcendens ősképet ragadják meg.

TERÉNYI EDE

HOL-

Szeptember 3—6. között tartotta meg az idei Tanulmányi Napokat a hollandiai Mikes Kelemen kör; számos magyarországi és külföldi előadó és meghívott az előadásokon s az azokat követő vitákban a multikulturalitás, egynyelvűség, többnyelvűség a magyar sorskérdésekbe ágyazott problématikájával foglalkozott.

Megjelent a *Látó* augusztus-szeptemberi összevont száma, amelyben verset közöl Király László, Tömöry Péter, Varró Dániel, Nagy Attila, Bárdos B. Arthur és Kovács András Ferenc. Prózai írást, tanulmányt olvashatunk Papp Sándor Zsigmondtól *(Az elveszett mondat)*, Bölöni Domokostól *(Bot és fapénz)*, Sebestyén Mihálytól *(Miksa császár kivégzése Mexikóban)*, Ted Hughestól *(Jegyzetek Shakespeare-ről* — Mihálycsa Erika fordítása) és Kiss Zsuzsannától *(A magyar Lear)*. A lapban Jánosházy György *A király új ruhája* cím alatt előszavazza az általa fordított William Shakespeare — George Wilkins *Pericles, Tyrus hercege* című drámáját. A *Fórum*ban Magyary Ágnes *Bogdán László lóugrásai* címmel elemzi az író regényét. A *Disputa*ban Selyem Zsuzsa — Szilágyi Júlia, Demény Péter — Láng Zsolt, Kelemen Attila — Szegő Katalin és Sebestyén Rita — Visky András levélváltása. *Dokumentum:* Veress Dániel *A színfalak előtt és mögött* című írása. A *Művészvilág*ban Hegyi Réka 24 kérdésére válaszol Tompa Gábor. A *Szemlé*ben Bölöni Domokos, Silló Jenő, Nagy S. Attila és Fábián Éva recenziói. A lap képzőművésze Kákonyi Csilla.

Negyvenéves a *Jelenkor* irodalmi és művészeti folyóirat, ötéves a *Jelenkor Kiadó Kft.* Ez alkalomból *Irodalom eladó* címmel rendeztek vitát és gálaestet a *Magyar Irodalom Házá*ban szeptember 26-án és 27-én. A 26-i gálaestet bevezette Esterházy Péter. Felolvasott Bartók László, Csiki László, Darvasi László, Garaczi László, Kukorelly Endre és Takács Zsuzsa. A 27-i gálaestet bevezette Konrád György. Felolvasott Balla Zsófia, Márton László, Nádas Péter, Oravecz Imre és Tolnai Ottó.

A csíkszeredai *Pro-Print Könyvkiadó* gondozásában megjelent a *Fiaim, ti csak világítsatok avagy Pünkösdi Költőverseny Előjátékkal, Három Aktusban* című paródiakötet. A könyv szerzői: Bogdán László, László Noémi, Fekete Vince, Lövétei Lázár László.

Az *Új Horizont* július-augusztus-szeptemberi számában verset közöl mások mellett Lászlóffy Aladár *(Menetrend)*. A lap hozza Sylvester Lajos *"Ágrul szakadt magyar vagy te..."* című írását. A nemrégiben elhunyt László Gyulától Benkő Samu búcsúzik.

A *Forrás* szeptemberi számában Király László *Erdőtüzek, A tűzön át, Ütközet után, Barbara,* Kovács András Ferenc *Sinfonietta Banbinesca, Bogyó Bandi balladája* és László Noémi *Beteljesülés* és *számvetés* című versei.

A Szabó Zoltán emlékére emelt szobrot, Barabás Márton szobrászművész alkotását Tardon, a Tájház udvarán Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke avatta szeptember 26-án. Szabó Zoltán, a Tardi helyzet, Cifra nyomorúság, a Szerelmes földrajz kiváló írója közel másfél évtizede, emigrációban halt meg.

A Móricz Zsigmond Kör és a Magyar Írószövetség szervezésében szeptember 24-én tartottak emlékestet Cseres Tibor halálának ötödik évfordulója alkalmából. Előadók: Pomogáts Béla, Gergely Ferenc és Varga Domokos.

Az Argumentum Kiadó gondozásában jelent meg az Írországban élő Kabdebó Tamás *Danubius Danubie* című folyamregénye. Ez a háromkötetes mű az utóbbi évtizedek egyik nagyszabású magyar epikus vállalkozása; előző részei 1994-ben, illetve 1995-ben már megjelentek.

-MI

Örmény közmondás-csokor

Rejtvényünkben örmény közmondásokat idézünk a vízszintes 1. függőleges 1., 8. és vízszintes 30. (folytatása az 58. sorban), valamint a vízszintes 65. (folytatás a függőleges 41.-ben) sorokban.

VÍZSZINTES: 19. Molibdén. 20. Nagy... írónő (Szidi). 21. Szirmait "mutogatja". 22. Olaszországi település. 23. ...-lom. 24. Kérést bejegyez. 26. ...-dencia, hanyatlás. 27. Germánium. 28. Levélsátor. 29. Becézett férfinév. 31. Apaállat. 32. A levegő oxigénjét igénylő. 34. Gyümölcs. 36. Kétjegyű mássalhangzó. 37. Zúz. 39. Latin elöljáró (nélkül). 40. Ilyen kamera is van. 42. Járom. 44. Helyhatározó szó. 45. Mennybolt. 47. Tél betűi. 48. Tartó. 49. Maga? 50. Ritka női név. 51. Francium és nitrogén vegyjele. 52. Céltalanul bolyongó. 55. Nagy Ferenc. 56. Országhatárokon van legtöbb ilyen hivatal. 64. Ismerő. 70. Rangfokozat. 71. Női név becézve. 72. Azonos mássalhangzók. 73. Egyiptom fővárosa. 74. Az énekes. 75. Mutató szócska. 76. Román személyes névmás. 77. Szolmizációs hang. 78. A pisai torony jelzője. 81. Nem egészen kreatív. 82. Fegyelmezett. 85. A reformáció atyja (Márton). 88. Gyökér. 89. Híres alapítvány. 90. Kovászna megyei település. 91. Tiltószó. 92. A ... a szomorúság sürgönye (Horváth I.). 93. Erős, édes spanyol bor. 96. Hangtalanul néző. 97. Jeladás. 99. Véd. 101. Álomba ringat. 103. Szereplő A falu jegyzője c. műben. 106. Foghús. 107. Vissza: pusztító. 108. Szócsata. 109. Kecses erdei vad. 110. Pára egynemű hangzói. 111. Bibliai próféta. 113. Nem egészen kétséges. 115. Deszkarögzítő. 117. Cipészszerszám. 118. Simó Dénes. 119. Fejtető. 120. Toldalék, a a-nak párja. 122. Szegecs. 124. Folyó — spanyolul. 125. Lantán. 126. Művelésre fogott terület. 130. Lekvár. 131. Európai állam. 137. Kihívás.

FÜGGŐLEGES: 2. Néha ilyen szó is esik. 3. Mozgási energiát "gyártó" gép. 4. Nem valódi. 5. Rugó egynemű hangzói. 6. ... florilor, Sadoveanu-regény. 7. Csónak tartozéka. 9. Motoros erőgép. 10. Acélspirál. 11. Sütőipari adalékanyag. 12. Hitves. 13. Az üzlet. 14. Homlokzati rész! 15. Férfinév. 16. Lehár Ferenc "özvegye". 17. Formál. 18. Fővárosa Beirut. 25. Maros megyei falu. 25/a. Tóth Béla. 30. "Vicces" francia úr. 33. Becézett női név. 34. A szabadban. 35. Szicíliai tűzhányó. 38. Kicsi kutya. 43. Lábravaló. 46. Sejt. 50. Kislánynév. 53. Lantán. 54. Ő. Á. 57. Operaszóló. 59. Szolga. 60. L. B. 61. Héber férfinév. 62. Aratás egynemű hangzói. 63. Kételkedő apostol. 65. Endre Károly. 66. G. K. 67. Bálint Tibor "majma". 68. Fafúvós hangszer. 69. Vétó egynemű hangzói. 74. Helyhatározó szó. 78. Szenet kitermelő. 79. Mer betűi. 80. Részvénytársaság. 83. Való. 84. Férfi alak a Bánk bán c. Erkel-operában. 86. Ugyanott. 87. Előre lépése. 94. Egyfajta levelezőlap, névelővel. 95. Ősi fegyver. 98. Kén és rénium. 100. Pároskolbász. 102. Az örökös. 104. Lobog. 105. Arab férfinév. 112. Minden rendben! 114. Kárt okoz, fordítva. 115. Téli sporteszköz. 116. Állatkert. 119. Besztercei kocsijel. 121. Női név. 123. Részben matarászik. 125. Baromfi. 127. Vas és vanádium vegyjele. 128. Közeli rokon. 129. Guruló páratlan hangzói. 132. Baku központjában áll! 133. Zágoni Dénes. 134. Hangtalanul súgó. 135. Kertben dolgozik. 136. Menés, mozgás — angolul. 138. Péter Endre. 139. Csapadék, fordítva. 140. Azonos a vízszintes 70-nel.

KOVÁCS ANDRÁS

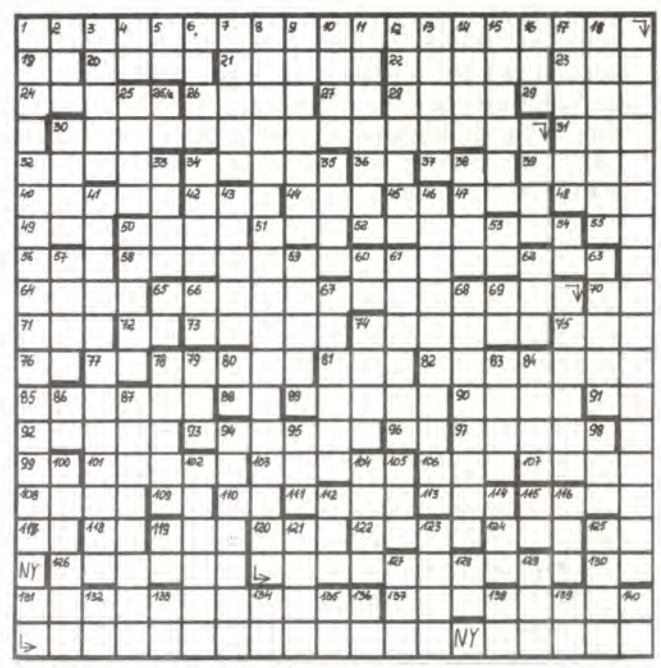

A HELIKON 18. számában közölt, **Meghívó az operába** című rejtvényünk megfejtése: *A nibelung gyűrűje; Lulu; Carmen; Hópehelyke; Tosca; Aida; Norma; Bánk bán; Ys királya; Elektra; Fidelió; Ernani; Idomeneo; A szicíliai vecsernye: Tell Vilmos; Nabucco; Jolanta; Márta; Farsangi lakodalom.*

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA, SZŐCS ISTVÁN

Szerkesztőség: LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra; K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet; MÓZES ATTILA: próza, kritika; NAGY MÁRIA: olvasószerkesztő; RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számítógépes tördelés: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220—6288